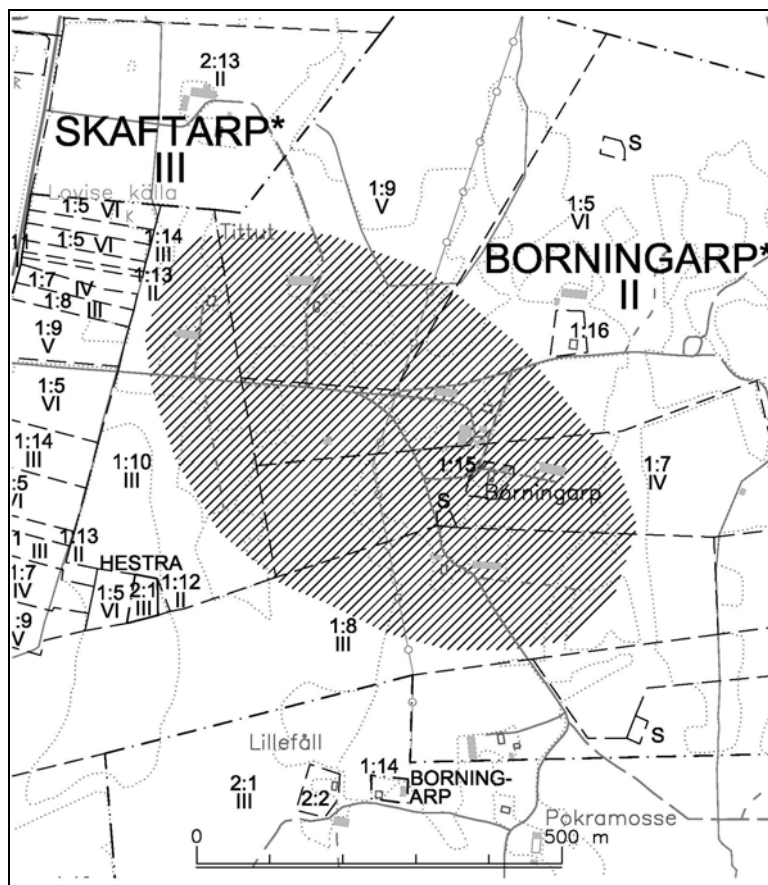

Rydaholms socken ligger i Östbo härad, i den sydostligaste delen av Värnamo kommun, där den skjuter som en kil in i Kronobergs län. Socknen är kommunens till ytan största. I Rydaholms centrala del återfinns en högplatå med en öppen jordbruksbygd. Här återfinns de omfattande och ur historisk synpunkt betydelsefulla byarna Nederled och Rydaholm i centralbygden kring Rydaholms kyrka. I den västra delen av socknen, mellan Skeda i norr och Krusebackens kvarn i söder, löper åssträckningen Getaryggarna. Åsryggen har utgjort en viktig färdled sedan förhistorisk tid. I Rydaholms sydostligaste del, vid Högåsa och Bredakärr sydväst om Hjortsjö, har en stenbrottsindustri funnits. Här bröts svart granit, diabas, mellan åren 1900 och 1977. Socknens två tätorter, Horda och Rydaholm, växte fram utefter järnvägssträckningen Göteborg – Alvesta, vilken invigdes 1902. Med järnvägen kunde orterna utvecklas till industrisamhällen, bl a med en industri baserad på träförädling.

Antalet invånare i socknen uppgår till knappt 3000.

1 - Borningarp

Gårdarna i byn omges av ett odlingslandskap med betes- och ängsmarker med inslag av stora lövträd. I den norra delen av byn ligger fastigheterna Borningarp 1:10 och Borningarp 1:9. Manbyggnaden på Borningarp 1:10 utgörs av en salsbyggnad, uppförd i 1 ½ våning 1904. Den har en fasad i liggande gulvit fasspont och lövsågerier under frontespisens gavel. Manbyggnaden på Borningarp 1:9 utgörs av en timrad byggnad av parstuguetyp i 1 ½ våning. Mot väster finns en glasad veranda med snickerier i vitt och grönt. Söder om dessa ligger den avstyckade manbyggnaden Borningarp 1:15, uppförd 1861. Den timrade tvåvåningsbyggnaden vänder en

förstukvist med fina lövsågerier i vitt, blått och rosa mot väster. Framför huset står ett stort vårdträd, en lönn.

Centralt i byn ligger Borningarp 1:8 med manbyggnad, ett mindre bostadshus, bod och ladugård. Manbyggnaden är uppförd omkring 1840 och det mindre huset omkring 1850. Bägge är renoverade och förändrade exteriört i början av 1980-talet. Manbyggnaden utgörs av en knuttimrad tvåvåningsbyggnad av parstugetyp, med glasad veranda mot öster. Enkelstugan har en förstukvist av ålderdomlig typ, med profilerade vindbrädor och lister och smala sittbänkar.

Ålderdomlig förstukvist på undantagsstuga, Borningarp 1:8

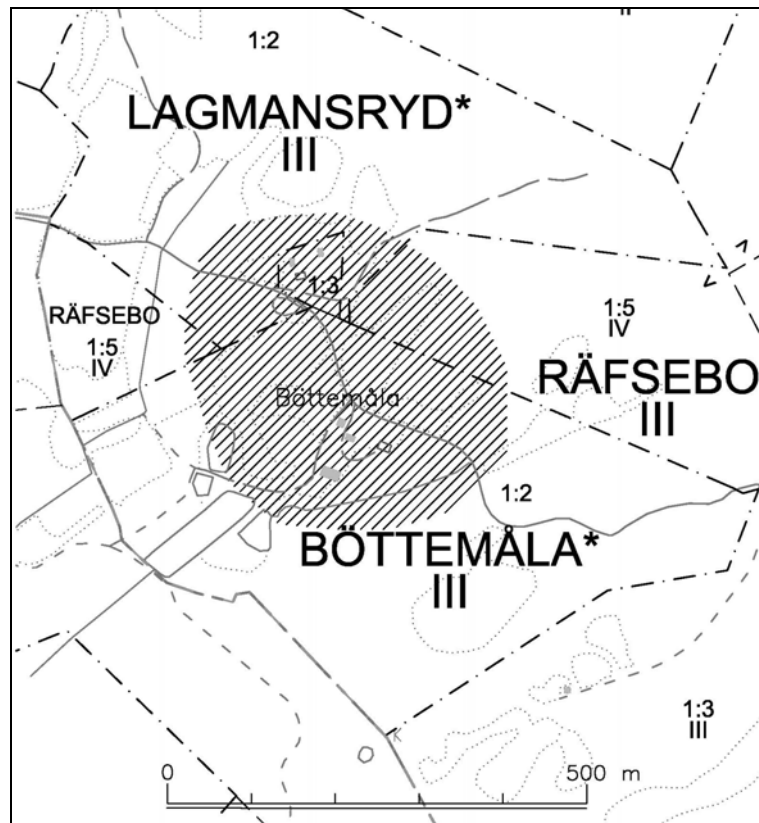
Byggnadsantikvarisk värdering

Bostadshusen i byn har till delar förändrats exteriört. Restriktivitet iakttas vid förändring av bebyggelse med ursprunglig karaktär. Önskvärt är att odlingslandskapet hålls öppet, genom odling och bete.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 78, 1984), Värnamo kommun.

2 - Böttemåla

Två ensamliggande gårdar ligger i ett odlingslandskap med en del äldre inslag, bl a starrväxtområden. Manbyggnaderna på bägge gårdarna utgörs av timrade parstugor i 1 ½ våning, uppförda 1874 respektive 1875. Bostadshusen har faluröd locklistpanel och halvmåneformade fönster i vindsvåningarna.

Böttemåla 1:2 vänder en förstukvist med lövsågerier i vitt och blått mot nordost. Fönstren i bottenvåningen har tandsnittsortnamantik i överstyckena. Fasaden och förstukvisten är renoverade. På fastigheten finns ett av de för Rydaholm så typiska kvadratiska bryggshusen med tälttak.

Böttemåla 1:3 har varit soldattorp, "knektaställe". Till bostadshuset leder en fin vitmålad spjälgrind. Byggnaden har en förstukvist med vita lövsågerier mot sydost. På gården finns en smedja med äldre utrustning och en brunn med vipparm.

Grinden till Böttemåla 1:3

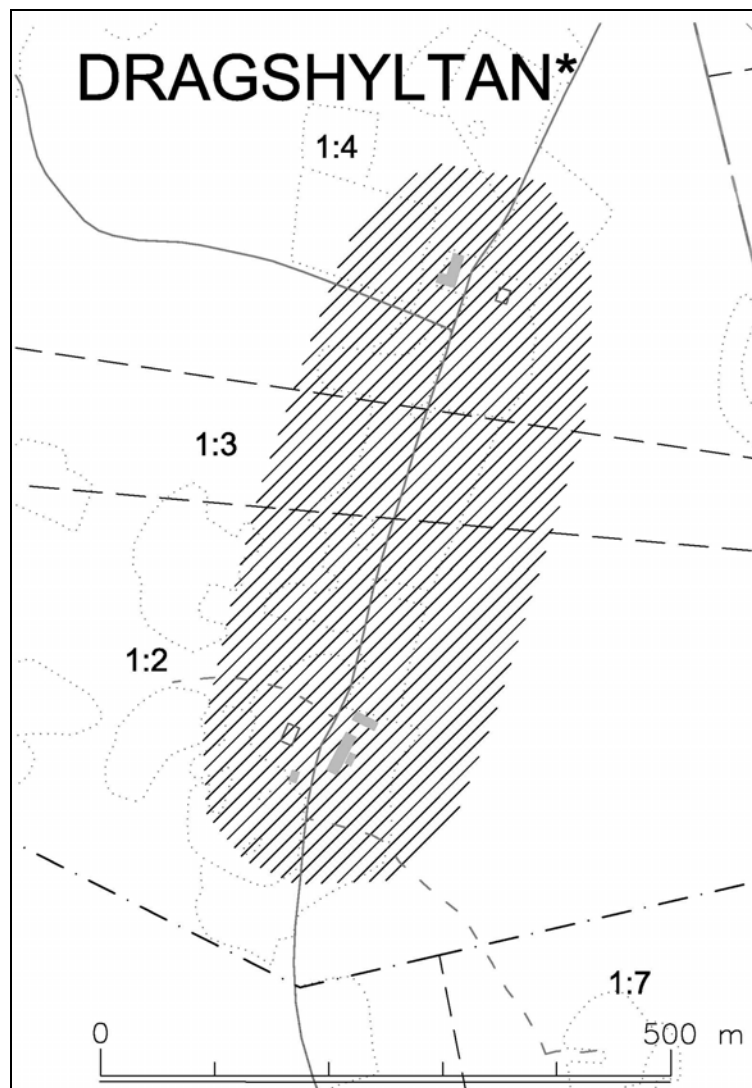
Byggnadsantikvarisk värdering

Odlingslandskapet, med bl a starrväxtområden samt bebyggelsen har ett mycket högt bevarandevärde. De ålderdomliga dragen i odlingslandskapet bör dock vårdas bättre för att värdet ska bibehållas.

Tidigare utredningar

Översiktlig naturinventering i Värnamo kommun (1975), Värnamo kommun.
Kulturhistorisk utredning (område nr 34, 1984), Värnamo kommun.
Bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden (objekt nr 95, 1992), Länsstyrelsen.

3 - Dragshyltan

Tidigare och på nuvarande vägvisare benämns byn som Dragshylte. Dragshyltan är en tvågårdsby där bebyggelsen ligger på en liten höjdrygg, omgiven av betes- och ängsmarker. Gårdarnas jordbruksmark är utarrenderad. Byn utgjorde ursprungligen en gård, vilken varit frälsehemman. Laga skifte genomfördes i byn 1889.

Dragshyltan 1:2 i söder består av en parstuga i två våningar, byggd 1858. Ladugården i skiftesverk är uppförd på 1860-talet. Till gården hör ett sädesmagasin med potatiskällare.

Den norra gårdens, Dragshyltan 1:4, manbyggnad är uppförd 1888, liksom ladugården i falurött skiftesverk. Bostadshuset har längre tillbaka fungerat som lanthandel i liten skala. Det har en glasad veranda vänd mot väster, med spröjsade fönster och lövsågerier.

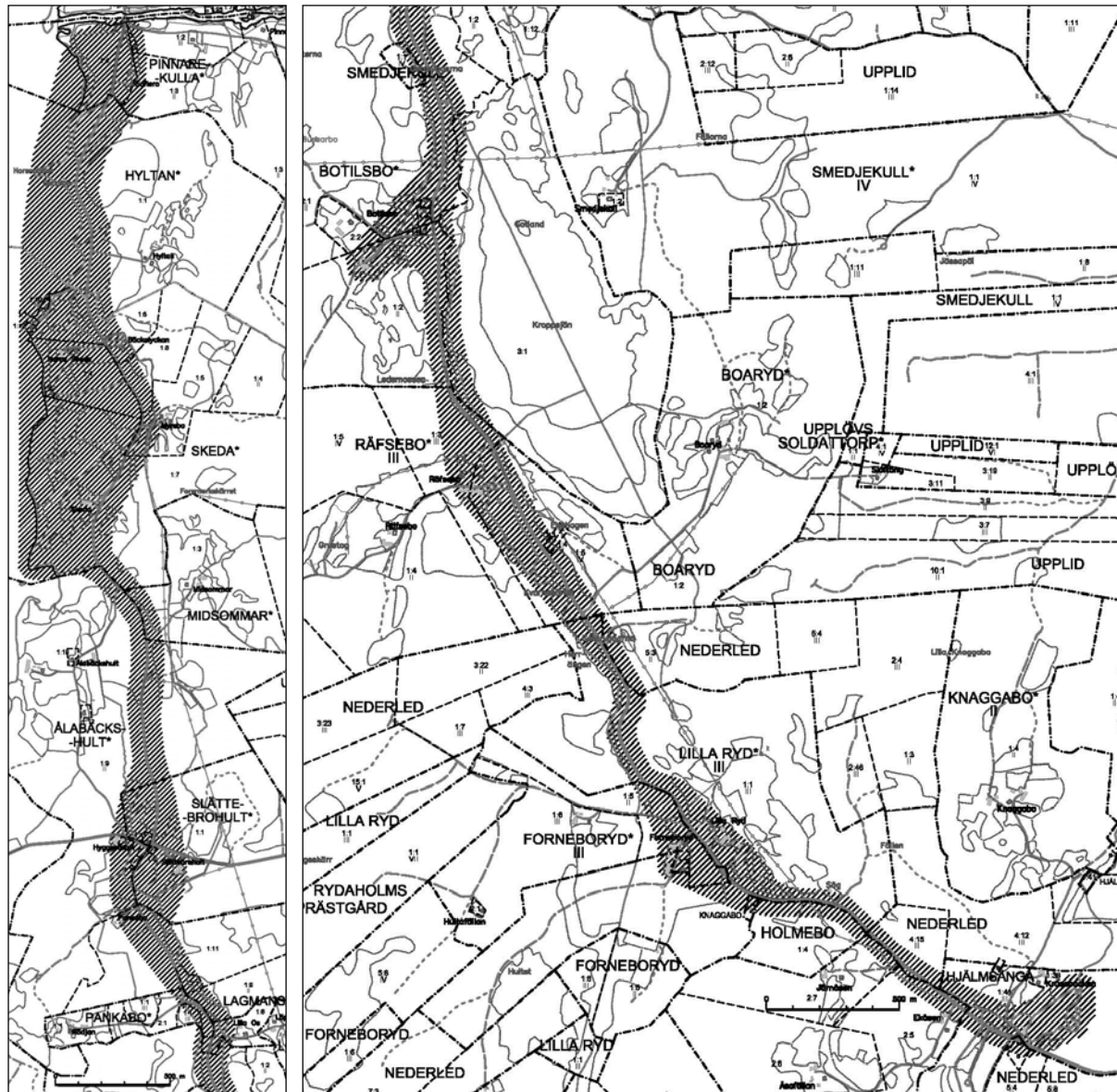
Byggnadsantikvarisk värdering

Önskvärt vore att odlingslandskapet hålls öppet genom odling och bete. Restriktivitet iaktas vid förändring av bebyggelse med ursprunglig karaktär.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 79, 1984), Värnamo kommun.

4 - Getaryggarna med byarna Slättebrohult, Botilsbo, Räfsebo, Forneborgyd och Krusebackens kvarn

Getaryggarna utgör ett riksintresse för kulturmiljövården (riksintresse nr 10, Jönköpings län). Motivering för riksintressestatusen utgör kommunikationsmiljön med en ålderdomlig vägsträckning på en så kallad getryggsås, rikedomerna på fornlämningar samt äldre bymiljöer.

En av länets tydligaste getryggsåsar löper mellan Bor i Voxtorp och Krusebacken i Rydaholm. Denna naturbildning av grusmassor uppstod då inlandsisen smälte undan. Getryggsformen framgår särskilt väl på sträckan mellan Botilsbo och Kroppsjön, där vägen slingrar sig fram på åssträckningen, omgiven av en bokskog som bildar ett grönt valv över vägen. Åssträckningar har i alla tider varit viktiga ur kommunikationssynpunkt, då de erbjuder en jämn och torr vägbana med en begränsad hindrande växtlighet. Denna sträckning var viktig för samfärdseln mellan Finnveden och Varendbygden. Den äldre vägsträckningen följer getryggsåsen, men har under tidens lopp breddats och jämnats ut. Flera av dessa vägarbeten har genomförts som nödhjälpsarbeten. Att vägen har varit betydelsefull markeras av de milstenar och väghållningsstenar som återfinns efter denna.

Områdets många vattendrag, sjöar och mossar har under stenålder erbjudit goda möjligheter för näringsfång vid jakt, fiske och vegetabilieinsamling. Ett stort antal fynd från stenåldern har påträffats längs Flårens, Furens och Åråns stränder, men även i de marginellare bygderna runt Kroppsjön.

Åsen sträcker sig genom flera landskapsavsnitt, från storgodsdrift i ett slättliknande landskap runt Bor och Ed, genom ett småbrutet, kuperat moränlandskap från Ålabäckshult och söderut. Åsen omges av ett värdefullt natur- och kulturlandskap, av stort kulturhistoriskt, botaniskt, geologiskt och zoologiskt intresse. I byarna längs Getaryggarna finns många exempel på en välbevarad äldre bebyggelse.

Kulturlandskapet söder om Ed är mosaikartat med mindre åkrar omkring byarna och gårdarna, omgivna av skogsmark med omväxlande barr- och lövskog.

Vid Skeda återfinns ett fint kuperat kulturlandskap som hävdas genom åkerbruk och bete. I betesmarkerna kan spår av äldre åkerytor ses. Inom betesmarken växer ek och hassel. Väster och nordväst om byn finns två bronsåldersrösen (fornlämning nr 21), väl exponerade ut mot sjön Furen. Öster om landsvägen finns ett fint område, mot gården Midsommar, med mossodlingar i de lägsta partierna.

Runt Ålabäckshult framträder ett svagt kuperat odlingslandskap med flikiga åkrar, vilka omger stora impediment som betas. Inom betesmarken finns flera träd som bär spår av hamling. Sjön har tidigare blivit föremål för sjösänkning.

I Slättebrohult, eller Hyggestorp som det står på vägvisarna, strålar vägarna från Värnamo, Berga, Horda och Rydaholm samman. Vid vägskälet har en bebyggelsekoncentration vuxit fram. Här fanns fram till 1972 en handelsbod (Slättebrohult 1:4). Butiken öppnades av den nuvarande ägarens farfar på 1890-talet, i en byggnad uppförd 1885. Här har även inrympts poststation. Den timrade byggnaden i 1 ½ våning med faluröd locklistpanel har byggts om, utom i just den del där handelsboden varit inrymd. Här är inredningen bevarad. Skyltfönsterna har profilerade överstycken. Den enkla pardörren in till butikslokalen har liggande fasspont och är försedd med överljusfönster.

Dörren till före detta handelsboden i Hyggestorp (Slättebrohult 1:4)

Söder om vägkorsningen ligger "Sömmerskans" (Slättebrohult 1:7), en timrad enkelstuga i en våning med inbyggd förstukvist mot vägen. Här bodde bygdens sömmerska.

Det omgivande kulturlandskapet präglas av terränganpassade, småskaliga, flikiga åkrar.

Söder om Hyggestorp vidtar ett område där åsen är mer markerad och omges av mossmarker. Vägen slingrar fram genom en bokskog, med utblickar mot den stora våtmarken Kroppsjön. Sjön har blivit föremål för sjösänkning under 1800-talets slut, genomförd för att öka betes- och odlingsarealen. Vattenståndet kommer att förändras, bl a för att få bättre betingelser för fågellivet.

Getaryggarna slingrar sig genom bokskogen vid Kroppsjön

Vid Botilsbo finns odlingsmark som delvis hävdas genom bete. Bebyggelsen ligger på rad på vägens västra sida. Botilsbo skola (Botilsbo 1:4) uppfördes 1869 och inrymde två skolsalar och ett kapprum. Byggnaden har en faluröd locklistpanel och förstukvist på gaveln mot vägen. Skolbyggnaden är numera privatbostad. På tomten finns en fin liten öppen paviljong i trä med lövsågerier. Söder om den f d skolan ligger den f d lärarbostaden (Botilsbo 1:5), uppförd 1928. I tomtgräsen mellan skolan och lärarbostaden finns några trappsteg i sten. År 1930 invigdes Botilsbo missionshus (Botilsbo 1:6), inrymmande två samlingssalar. Byggnaden har en fasad med ljusgul locklist, och ett sadeltak med valmade gavelspetsar. Missionshuset är numera privatbostad.

Paviljong invid det f d skolhuset i Botilsbo (Botilsbo 1:4)

Väster om dessa ligger gården Botilsbo 1:2, med en renoverad manbyggnad uppförd 1875. Den timrade byggnaden av typen parstuga är uppförd i 1 ½ våning och har halvmåneformade fönster i vindsvåningen. Boden bakom manbyggnaden har en fin pardörr med snickeridetaljer som uddlist och romber. Ett par äldre ekonomibyggnader hör till gården; ett stall från 1850 och en ladugård från 1876.

Vid Räfsebo finns ett delvis hävdat, öppet odlingslandskap med ett stort antal lövträd. En stor damm har anlagts söder om gården. Söder om denna har funnits en äldre kvarnplats, vilket namnet Kvarnkärret berättar. Gårdarna Räfsebo 1:2 och 1:3 ligger kvar i samma läge som före laga skiftet, med manbyggnaderna norr om och ekonomibyggnaderna i falurött skiftesverk söder om byvägen. Räfsebo 1:2 uppfördes omkring sekelskiftet 1800. Den är mycket förändrad exteriört. Den har bl a försetts med en fasad i vitt "mexitegel" 1968. I anslutning till bostadshuset finns ett av de för Rydaholms socken typiska brygghusen med tälttak. Manbyggnadens gamla förstukvist har flyttats till den intilliggande före detta drängstugan. Ladugården är uppförd i skiftesverk. Till gården hör även en undantagsstuga, byggd 1910. En gammal vägbank löper från gården genom hagmarken och upp mot stora vägen.

Drängstugan och brygghuset, Räfsebo 1:2

Räfsebo 1:3 var kronohemman under översten vid Jönköpings regemente, Salomon Adam som fick gården som förläning 1627. År 1683 drogs gården åter in till Kronan. Den nuvarande manbyggnaden är uppförd 1897. Det timrade bostadshuset är uppfört i 1 ½ våning och har en vit locklistfasad. En bod finns vid byvägen, med gavelröstet krönt av en vällingklocka.

Mellan Räfsebo och Forneboryd är getryggsåsen väl markerad med branta sidor, bevuxna med björkar. Vid Forneboryd och Lilla Ryd finns ett öppet, väl brukat kulturlandskap. Väster om vägen återfinns stora, blockformiga, brukade åkrar. Gränsen är markant mellan åkermarken och den i sydost angränsande skogen.

Forneboryd ligger i ett öppet, flackt och betat odlingslandskap med odlingsrösen och stenmurar i den norra delen, väster om vägen. Mot väster avgränsas odlingslandskapet av granskog. Forneboryd 1:5 utgör en fin gårdsenhet. Manbyggnaden, en parstuga i två våningar med glasad veranda med vita lövsågerier, är uppförd omkring 1825. Den är avskild från fägården av ett falurött spjälstaket med vitmålade spetsar. En grusad gång leder fram till glasverandan. Ekonomibyggnaderna består av brygghus, sädesmagasin, ladugård och vedbod.

Manbyggnaden åtskiljs från fägården av ett spjälstaket på Forneboryd 1:5

Sydost om Forneborg övergår Getaryggarna i en mer flack terräng, bevuxen med barrskog. Här återfinns flera mindre jordbruksfastigheter som tidigare fungerat som torp, under säteriet Hjälsänga.

Krusebackens kvarn (Hjälsänga 1:34) ligger vid Getaryggarnas slut. Kvarnbyggnaden från 1881 har en sockel i tuktad sten, är timrad i två våningar och har en faluröd stående, slät panel. Mot väster finns en fin brunmålad pardörr med ett karvsnittsmönster av snedställda kvadrater. Fönsterna i bottenvåningen är försedda med järngaller. I anslutning till kvarnbyggnaden och norr om denna ligger ett såghus. Bägge byggnaderna är förfallna. Fångdammen anlades av Gustaf Svensson på gården Kyrkerud i Nederled. Den stod färdig 1881, vilket framgår av inristningen "1881 GS" i en av stenarna. Dammen omges av en omkring 480 meter lång fördämningsvall med en höjd av 0,4 - 2,5 meter. Vallens bredd är mellan 1,5 och 2,5 meter. Dammen avgränsas mot vägen av en hög kallmurad stenmur; ett anslående byggnadsverk (fornlämning nr 398). Kvarndriften upphörde 1966. Nästan dold väster om kvarnen finns en mindre valvslagen stenbro (fornlämning nr 34) över Krusebackabäcken.

Krusebackens kvarn och såg, med fångdammen i förgrunden (Hjälsänga 1:34)

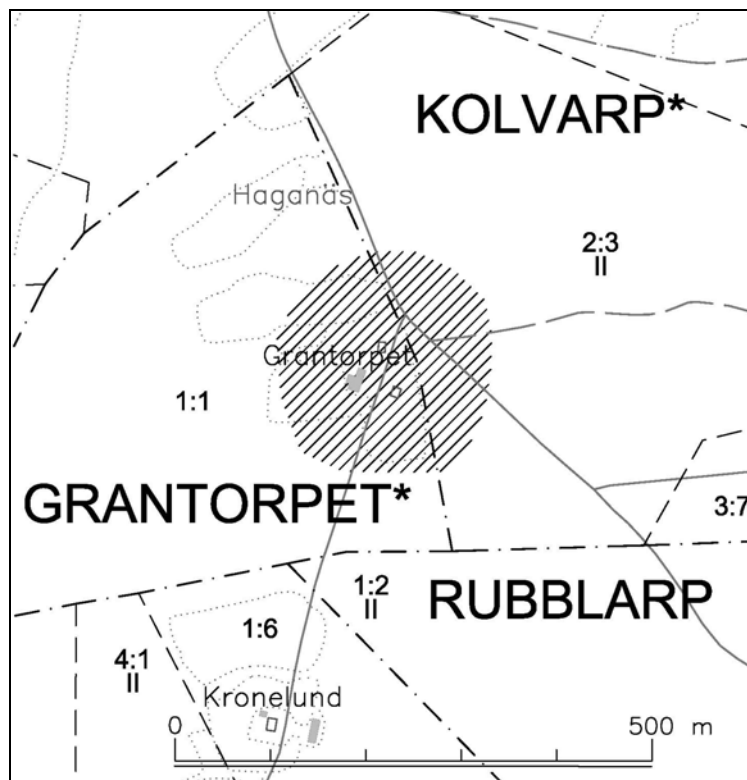
Byggnadsantikvarisk värdering

Getaryggarna utgör riksintresse för kulturmiljövården (riksintresse nr 10, Värnamo kommun). Uttryck för riksintresset: getryggåsen med vägsträckningar från olika tider, odlingslandskap med byar med 1800-talsbebyggelse, Eds herrgård med omgivande fornlämningsmiljö. Sammantaget motiverar detta högsta bevarandevärde. Restriktivitet iakttas vid förändring av bebyggelse med ursprunglig karaktär.

Tidigare utredningar

Översiktlig naturinventering i Värnamo kommun (1975), Värnamo kommun.
Kulturhistorisk utredning (område nr 35, objekt nr 89, 1984), Värnamo kommun.
Bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövården (objekt nr 91, 1992), Länsstyrelsen.
Kulturmiljövårdens riksintressen Jönköpings län (1996), Länsstyrelsen.

5 - Grantorpet

Det f d soldattorpet Grantorpet 1:1 har under 1700- och 1800-talen fungerat som grenadjärtorp under rusthållet nr 122, Kolvarp Norregård. Detta rusthåll bestod av Kolvarpsgårdarna Norra Cronogård, Norra Skattegård (Västragård) och Nästagård. Rusthållet höll en kavallerist med torp, häst och utrustning, senare en grenadjär utan häst. Grantorpet ligger som en ensamgård inne i skogen och består av två bostadshus. Det äldre bostadshuset, soldattorpet, utgörs av en timrad byggnad i 1 ½ våning från 1800-talets mitt, med faluröd locklistpanel. Vänd mot öster finns en inbyggd förstukvist med tälttak. Det yngre bostadshuset är uppfört 1936. Till torpet hör en ladugård i skiftesverk, uppförd 1892.

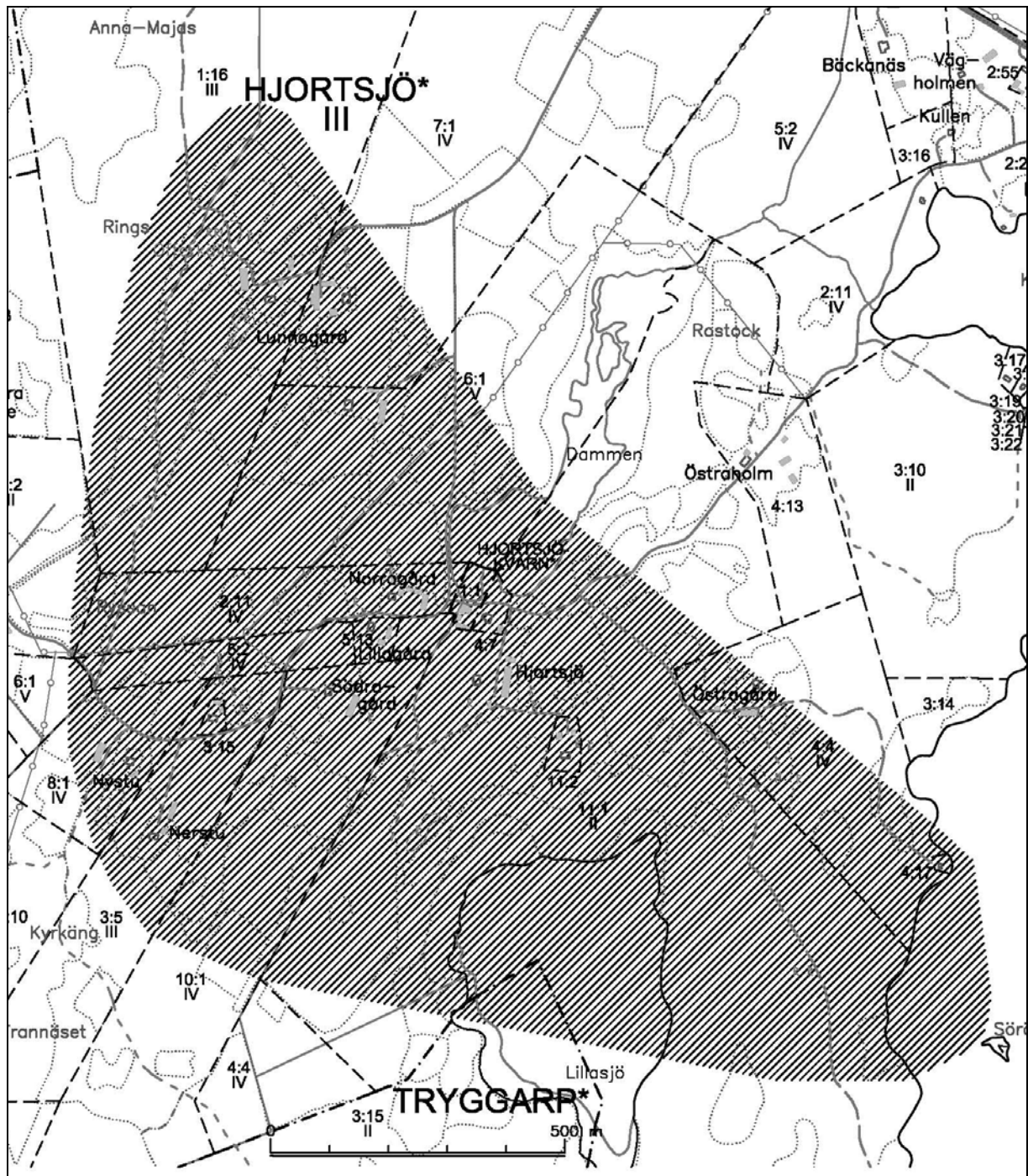
Byggnadsantikvarisk värdering

Det äldre bostadshuset är av samhällshistoriskt intresse såsom f d grenadjärtorp.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 80, 1984), Värnamo kommun.

6 - Hjortsjö

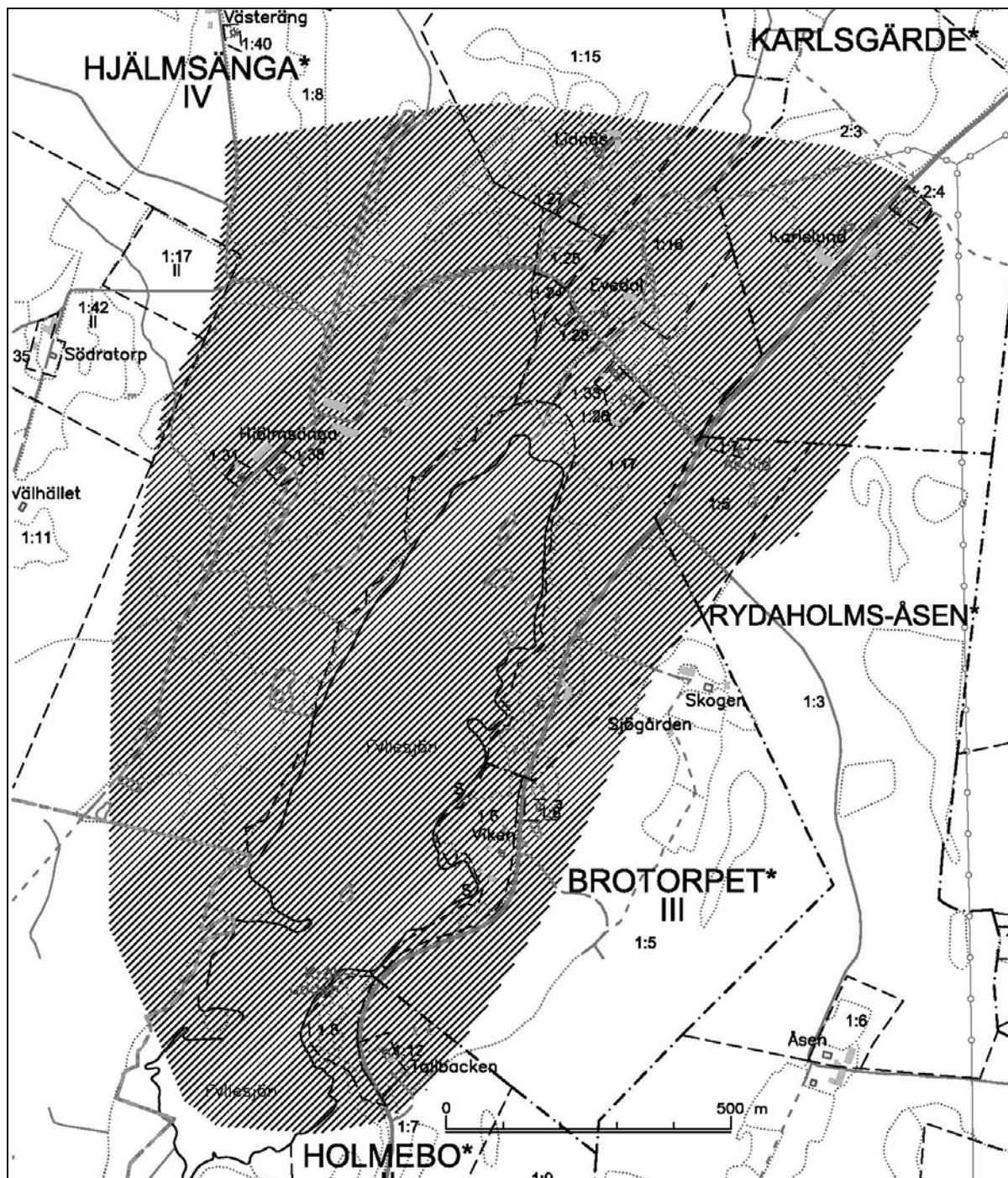

Hjortsjö Östregård (Hjortsjö 11:1) består idag av ett timrat bostadshus i två våningar med sexdelad plan, uppfört 1867. Gården flyttade detta år ut från bykärnan i samband med laga skiftet. Huset användes endast som sommarbostad 1958 – 1985 och har därefter restaurerats. Arkitekturdetaljer som takgesims och trekantiga fönsteröverstycken är bibehållna. Under gavelröstena finns halvmåneformade fönster. Bostadshuset omges av betes- och ängsmarker, med en lövträdsridå ned mot Lillasjö. Det omgivande odlingslandskapet är rikt på fornlämningar, bland annat höggravfält och rösen.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (område nr 40, 1984), Värnamo kommun.

7 - Hjälsänga

Hjälsänga gård ligger vid Fyllesjöns norra spets (Hjälsänga 1:8). Norr om gården fanns tidigare en fornlämning, en hällkista (fornlämning nr 27), vilken togs bort på 1910-talet. På höjdsträckningen på den östra sidan av sjön återfinns fornlämningar i form av ett bronsåldersröse (fornlämning nr 22), ytterligare ett mindre röse och en stensättning (fornlämningarna nr 18 och 19). Gravarna ligger inom ett större område med fossil åkermark (fornlämning nr 416). Vid Fyllesjöns östra strand finns även två stenåldersboplatser registrerade (fornlämningarna nr 412 och 417). Ytterligare fynd från stenåldern har påträffats i åkern vid Västeräng och Svartekärret (fornlämningarna nr 26 och 387). I skogsmarkerna och i anslutning till åkermarken återfinns även stora områden med fossil åkermark (fornlämningarna nr 401, 402 och 404). Området hyser således lämningar som uppvisar en lång kontinuitet i bygden.

Det första omnämmandet av Hjälsänga i skrift sker dock inte förrän 1546. Detta har tolkats som ett avbrott i kontinuiteten vad gäller bosättning vid Fyllesjön. Hjälsänga kan ha lagts öde under övergången mellan vikingatid och medeltid, eller under den senmedeltida agrarkrisen. Kanske var det det utsatta läget mellan Växjötrakten och Lagandalen som utgjorde den indirekta orsaken till gårdens ödeläggelse (Tollin C. 1981).

Hjälsänga gård donerades, tillsammans med kronotorpen Hjälsåsen och Styckebo i samma socken samt hemman i Fryele och Tofteryds socknar, till Peder Månsson 1606. Månsson adlades 1627 och antog namnet Lood. Denne upprättade ett säteri på Hjälsänga och kronotorpen lades under säteriet. Den äldre manbyggnaden på säteriet flyttades in till Rydaholms samhälle vid 1900-talets början, och byggdes om till affärs- och bostadshus. Vid samma tid såldes även alla torp och mindre jordbruksfastigheter till brukarna.

Den äldre godsstrukturen är fortfarande synlig i landskapet, där ett stort antal mindre torpställen, backstugor och en kvarn finns kvar. På utmarkerna i väster finns flera övergivna torp. Landskapet runt gården består av stora öppna åkrar och betesmarker, med ett stort inslag av ek, framförallt i betesmarken nordost om gården. Vägen vid Västeräng utgör en vacker vägmiljö med en fin och vällagd stenmur. I muren finns en flat sten med inskriptionen "JL AS 1853", vilket anknyter till de som uppförde muren: Jonas Lönn och Anders Svensson. Från gården går en rest av en vägbank ned mot sjön: under säteriepoken påbörjades denna väg som en ståndsmissig entré över sjön. Ägaren kom dock på obestånd, varvid projektet skrinlades.

Sydväst om avtagsvägen in mot den f d skolan omges vägen på bägge sidor av vällagda stenmurar. Hjälsänga missionshus (Värnamo-Hjälsänga 1:33) byggdes ursprungligen som skola 1860. Vid styckningen av godset Hjälsänga 1903 skänktes skolhuset som en samlings- och predikolokal till byalaget. Här inrymdes även en skollokal för småskolebarnen. Huset flyttades från Hjälsänga gods' marker till sin nuvarande plats 1921 och fungerade därefter enbart som bönehus för Hjälsänga missionsförsamling. Missionsförsamlingen hade bildats 1895. Den timrade byggnaden är uppförd i en våning och har en faluröd locklistpanel. På den östra gaveln finns en absidliknande utbyggnad. Denna utgör, liksom en glasad veranda i sydvästra hörnet, senare tillägg. Huset inrymmer en samlingslokal och ett kaffekök.

Hjälsänga missionshus (Hjälsänga 1:33), invigt för ändamålet 1921

År 1919 uppfördes Hjälsänga skola (Hjälsänga 1:26), inrymmande en skolsal och en lärarbostad. Skolsalen är bevarad. Mot nordost och vägen finns en indragen veranda med vita snickerier. I tomtgränsen mellan skolhuset och missionshuset finns en trappa och vitmålad grind. Även ut mot vägen finns en vit spjalgrind. På tomten finns skolhusets avtråde kvar.

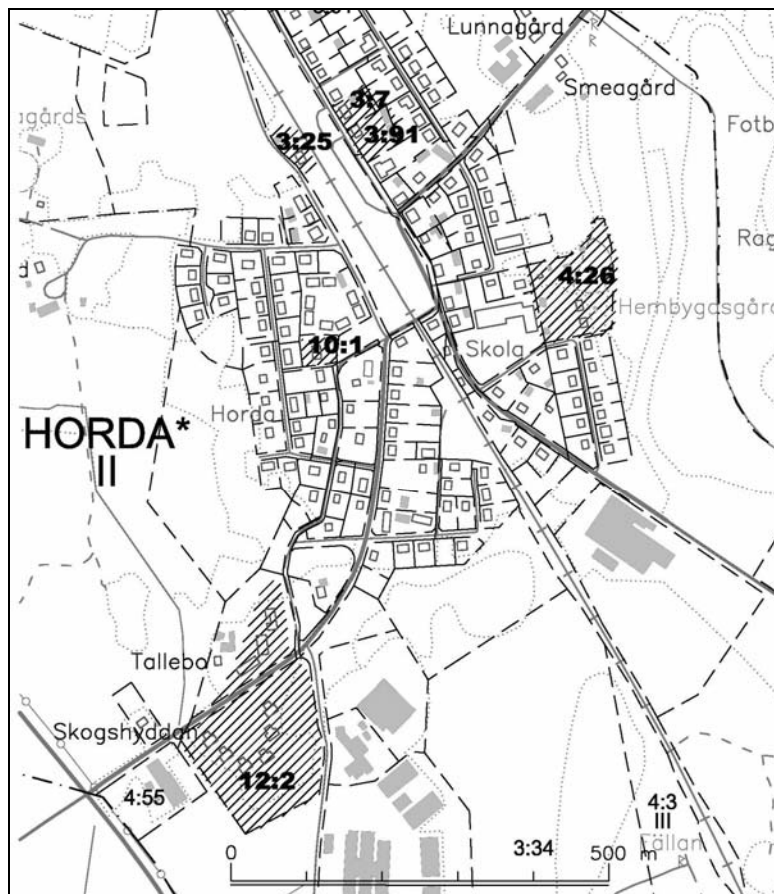
Byggnadsantikvarisk värdering

Odlingslandskapet med sin långa bosättningskontinuitet har högsta bevarandevärde. De vällagda stenmurarna utgör ett värdefullt inslag i landskapet. Av bebyggelsen är särskilt den f d skolbyggnaden och missionshuset av värde.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (område nr 41, objekt nr 81, 1984), Värnamo kommun.
Bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden (objekt nr 111, 1992), Länsstyrelsen.

8 - Horda tätort

Dragningen av järnvägssträckningen Göteborg – Alvesta genom Horda 1902 utgjorde en förutsättning för utvecklingen av ett järnvägs- och industrisamhälle. Järnvägsstationen i Horda invigdes 1902 och är ett typhus av samma modell som stationsbyggnaderna i Bor och Rydaholm. Stationsbyggnaden ligger vid Sölarydsvägen i Hordas norra del (Horda 3:25). Byggnaden är timrad i 1 ½ våning, har en ljus gul rundad liggande panel och fjällpanel i våningsbandet. I bottenvåningen återfinns godsexpedition i den västra delen samt väntsal och

biljettexpedition med en bevarad, fast inredning. Väster om stationsbyggnaden ligger ett uthus med avträde samt jordkällare.

Mitt emot järnvägsstationen, på andra sidan spårområdet, ligger två påkostade större byggnader, bägge med det tidigare namnet Horda Lunnagård. Dessa är intimt sammankopplade med framväxten av järnvägssamhället Horda. År 1904 byggdes huset på Järnvägsgatan 15 (Horda 3:7). Bostadshuset inrymde tidigare en affärslokal i bottenvåningen. Det timrade tvåvåningshuset har en fasad i gulmålad, snedställd, liggande och stående fasspont. Mellan gavelpartierna finns en inbyggd glasad veranda i två våningar. Lövsågerierna under gavelröstena är delvis utbytta, med de äldre som förebild. Inne på tomten finns ett mindre timrat bostadshus, uppfört 1920, med en gul locklistpanel. Byggnaden har en fin förstukvist mot väster, med lövsågerier målade i vitt och ockragult.

Bostadshus längs Järnvägsgatan, uppförda i början av 1900-talet i det nya järnvägssamhället (Horda 3:7, Horda 3:91)

På Järnvägsgatan 17 (Horda 3:91) inrymdes från 1923 en charkuterifabrik med vidhängande butik. Charkuterifabriken i souterrängplanet har kaklade väggar. Butikslokalen mot väster är tillbyggd. I gårdsbyggnaderna fanns tidigare slakteri och mejeri, den senare byggnaden uppförd 1933. Bostads- och affärshuset ritades av svenskamerikanen Carl Wickford, bördig som Karl Jönsson från Kolvarp och uppfördes 1905 av brodern August Jönsson. Det är byggt i stolpkonstruktion, och har en fasad i rosa liggande fasspont med vita snickerier. Byggnaden vänder en fasad med ett hörntorn, krönt med en liten terrass och en gavel med burspråk, mot järnvägsområdet. Runt torn och under gavelröstet finns vitmålade lövsågerier. Indragen mellan torn och gavel finns en balkong i två våningar.

I den östra delen av Horda ligger hembygdsgården, på platsen för ett vikingatida höggravfält (fornlämningarna nr 128, 129, Horda 4:26). Rydaholms hembygdsförening bildades 1932 och året därpå började hembygdsgården att anläggas. Till de ovanligare inslagen hör bevaringstältet, en hydda med ett djupt neddraget tak, täckt med råghalm. Det är flyttat från Kronobergshed vid Moheda i Kronobergs län, där det fungerade som bostad under de militära övningarna. Denna typ av lägerhyddor användes åren 1841 – 1886. Lägerhyddan kom på plats på hembygdsgården 1937. Här finns även en dubbelkammarstuga från 1800-talets början, flyttad från Kolvarp Nästagård år 1938. Skolhuset från Skaftarp, invigt 1879, flyttades till

hembygdsgården 1968. Denna utgjorde den första fasta skolbyggnaden i denna del av socknen.

På Kyrkvägen 8 (Horda 10:1) ligger en välbevarad och arkitektoniskt intressant villa från 1950-talet. Villan har en fasad i gult tegel med inslag av rött tegel och ett svagt utsvängt tak, täckt med skiffer. Villan har en indragen entrédel med profilerad dörromfattning i sten, profilerad takfot och franska fönster ut mot en terrass. I trädgården finns en pergola invid en stensatt damm, i samma tegel som villan.

Villa vid Kyrkvägen 8 i Horda (Horda 2:31)

Vid infarten till Horda ligger vårdhemmet Tallebo, på ömse sidor om Parkvägen. Vårdhemmet lades ned i mitten av 1990-talet, då omsorgsvården överläts från landstinget till kommunerna. De utrymda byggnaderna övertogs av nya ägare 1999. Byggnaderna på den norra sidan av Parkvägen uppfördes för vård av förståndshandikappade. Den äldre vårdbyggnaden är uppförd i två våningar och har en fasad i gult tegel. I parken återfinns en öppen paviljong med tälttak och en liten damm med en brunnsfigur. År 1968 uppfördes sex stycken villor i en parkliknande miljö söder om Parkvägen (Horda 12:2). Dessa representerade en tidig form av gruppboende som väckte uppmärksamhet vid sin tid. Varje villa hade plats för sex personer. Enplansvillorna är uppförda med fasader i vitt tegel. Pulpettaken är försedda med en ljuslanternin. Inom området finns även en swimmingpool.

Byggnadsantikvarisk värdering

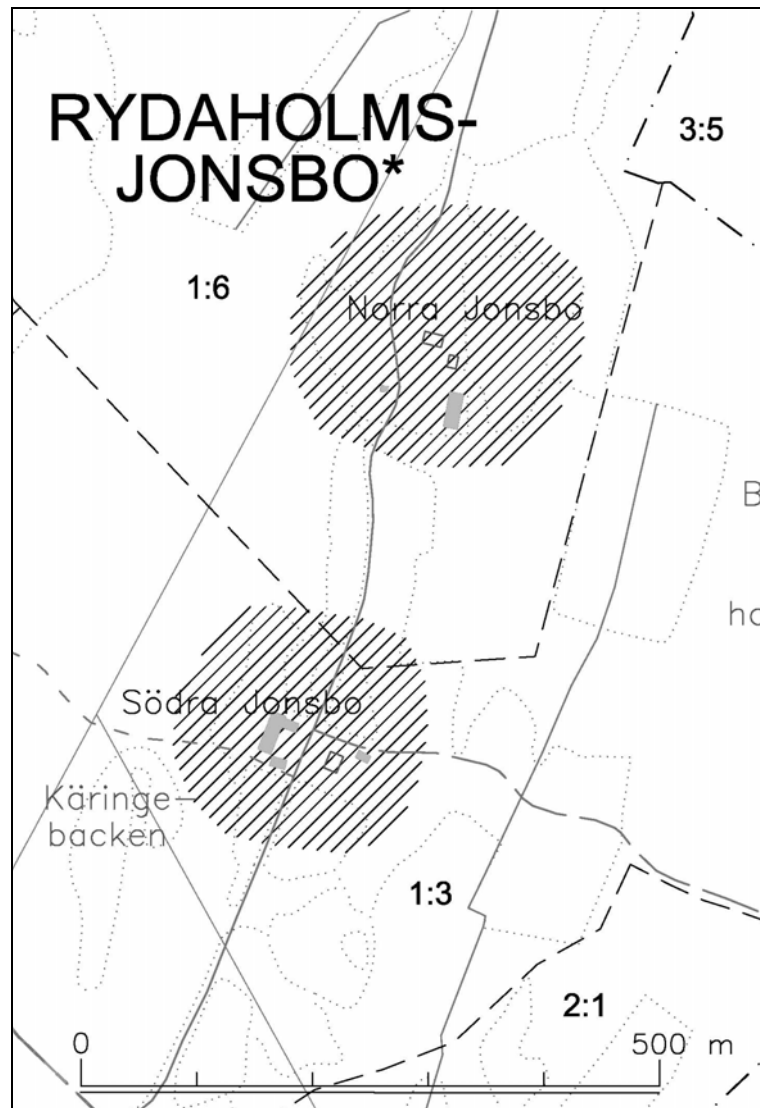
Till den samhällshistoriskt värdefulla bebyggelsen i Horda hör några byggnader karaktäristiska för ett järnvägssamhälle; järnvägsstationen av typmodell och de bägge bostads- och affärshusen mitt emot denna (Horda 3:7, Horda 3:91). Tallebos vårdbyggnader, speciellt enplansvillorna, är av socialhistoriskt intresse. Den välbevarade villan på Kyrkvägen 8 har ett arkitektoniskt värde.

Restriktivitet iakttagas vid förändring av bebyggelse med ursprunglig karaktär.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (område nr 36, objekt nr 105, 1984), Värnamo kommun.

9 - Jonsbo

Jonsbo består av två ensamliggande gårdar, vilka före laga skiftets genomförande 1860 låg intill varandra.

Södra Jonsbo (Rydaholms-Jonsbo 1:3) omges av åker- och ängsmark. Fägården ligger på den västra sidan av vägen och mangården på den östra sidan. Mangården avgränsas mot öster av en stenmur. Manbyggnaden uppfördes 1868. Byggnaden har gemensamma drag stilmässigt med Nederled 6:6 i Rydaholms sockenkärna (se nedan); timrad stomme, sexdelad plan, beigegul locklistpanel, halvmåneformade fönster i vindsvåningen, inklädda knutar med snickeridetaljer som romber och facklor samt tandsnittsfris under takfoten. Intill detta finns ett äldre bostadshus, en enkelstuga uppförd omkring 1850.

Den andra gården i byn, Norra Jonsbo (Rydaholms-Jonsbo 1:6) omges av igenväxande ängs- och åkermark. Den timrade manbyggnaden är uppförd i två våningar. Den har en fin pardörr i ockragul liggande fasspont med ornamentik, klassicerande omfattningar och överljusfönster. Det mindre bostadshuset är uppfört 1880. Det har en pardörr med ljusgul liggande och snedställd fasspont, inramad av en kraftig dörromfattning. Bägge bostadshusen har nyare faluröd locklistpanel och tak med nyare tvåkupigt lertegel.

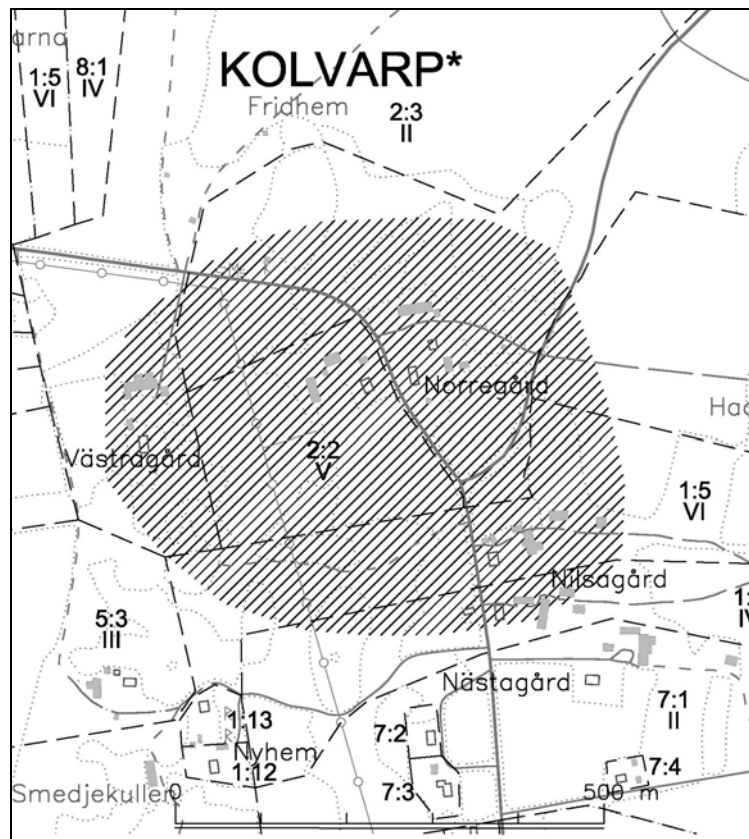
Byggnadsantikvarisk värdering

Restriktivitet iakttagas vid förändring av bebyggelse med ursprunglig karaktär. Önskvärt vore att odlingslandskapet hålls öppet i högre grad än vad som nu är fallet.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 82, 1984), Värnamo kommun.

10 - Kolvarp

Kolvarp omnämns första gången i skrift 1366 och skrevs då *"Kolwatorp"*. Möjligtvis utgör förledet mansnamnet *"Kol"*, och bynamnet har således ingen anknytning till företeelsen varphög. Under 1500-talet bestod byn av fem hela hemman. Utifrån denna storlek är det möjligt att anta att byn existerat redan under yngre järnålder. Inget gravfält från denna tid står dock att finna; möjligtvis är det bortodlat. Bronsålder finns representerad i form av ett antal gravrösen (fornlämningarna nr 124, 125 och 127) på de högre punkterna i terrängen, där de ursprungligen varit väl exponerade.

Runt Kolvarp finns ett öppet odlings- och beteslandskap med ett rikligt inslag av stenmurar, företrädesvis i ägo gränserna. Åkermarken ligger i höjdläge med bebyggelsen, något nedskjuten i förhållande till denna. I nordväst återfinns åkermark som övergivits ganska nyligen. Väster om byn finns en äldre mossodling som tidigare varit ängsmark, vilket en ängslada vittnar om.

Kolvarp utgör en långsträckt by, där bebyggelsen ligger samlad kring vägen som löper i nordsydlig riktning. Vägen mellan Kolvarp och Upplid anlades på 1880-talet, bekostad av markägarna i Kolvarp. Laga skifte påbörjades 1884 och 1886 antogs de

nya ägorna. Byggnader monterades ned och flyttades och nya byggdes, oftast försedda med stickspån som taktäckning.

I Kolvarp har flera byggnader ansetts som så märkliga att de sedan tidigare har upptagits i fornlämningsregistret. På Norregård (Kolvarp 5:4) finns en källare med kallmurad stengrund. Ovanför stenvälvningen på södra gaveln sitter en slutsten med texten *"Denna kiälaren är upbygd och förfärdigades af Jachob Sachris son och Stina Svens dotter i Kolfvarp Norre Gården förrättat detta arbetet uti Hans Maj st och konung Carl XIV tid efter Christi födelse år 1815"* (fornlämning nr 170).

Källarbyggnad på Norregård, där slutstenens text berättar om uppförandet 1815 (fornlämning nr 170, Kolvarp 5:4)

Norregård intar ett dominerande läge i byns norra del. Manbyggnaden utgörs av en tvåvånings parstuga med kamrar på bägge ändarna, uppförd 1830 i timmer och försedd med faluröd locklistpanel och taktäckning med enkupigt lertegel. Det var samme Jachob Sachrisson som ovan, som uppförde manbyggnaden. Mot vägen och väster vänder sig en glasad veranda. Innanför denna finns en fin vitmålad pardörr. I en av kamrarna på övervåningen återfinns äldre tapeter med schablontryck i blått och vitt. Söder om manbyggnaden ligger något så ovanligt som ett bihus, uppfört 1874. Bipaviljongen är åttkantig, har ett tälttak och en fasad med liggande panel. Flusterna visar att här finns plats för 110 bisamhällen i ramkuporna innanför. Förmodligen hade Norregårds dåvarande ägare, Anders Olofsson, hämtat idén till bihuset från Tyskland. Två bihus till av samma slag återfinns i Jönköpings län. Mangården omges sedan 1990-talets början av ett falurött spjälstaket med vitmålade spetsar. Till gården hör även en smedja med en bred kallmurad stenfot och knuttimrad överbyggnad. En stenugn finns inne i smedjan, men i övrigt ingen annan inredning. Smedjan restaurerades 1997/1998. Gården tillhörde en gång Kronan under namnet Norra Cronogård.

Bipaviljongen på Norregård (Kolvarp 5:4)

På Nilsagård (Kolvarp 1:5) finns en källarbyggnad från 1700-talet med en kallmurad källarvåning, utvändigt stentrappa och en överbyggnad i form av en knuttimrad loftbod (fornlämning nr 169). Boden har ursprungligen varit spannmålsmagasin, med fasta och lösa bingar. Intill denna finns en enkelstuga, en f d undantagsstuga från 1800-talets början, med ett tresidigt tak ovanför dörren. Bägge byggnaderna är renoverade och delvis förändrade. Den nuvarande, moderniserade manbyggnaden är uppförd 1899.

Västragård (Kolvarp 2:3) i den norra delen av byn utgör en fin gårdsenhet, omgiven av stora lövträd. Gården flyttades ut från bytomten i samband med laga skiftet. Från öster leder en allé upp mot manbyggnaden. Manbyggnaden, timrad i 1 ½ våning, uppfördes 1885, liksom flertalet av de andra byggnaderna på gården. Mot öster och allén vänder sig en veranda med fina lövsågerier. I husets stora sal samlades bygdens barn till söndagsskoleundervisning under många år. Byggnaden nordväst om manbyggnaden inrymde tidigare utrymmen för bak och slakt samt användes för sädesförvaring. På gården återfinns även brygghus, stall med foderlada och ladugård. Norr om vägen mot Horda återfinns en bod samt en linbastu med bevarad ugn och utrustning.

I byns södra del ligger en f d kvarnstuga, Kringlestugan, med bostad i övervåningen och källarvåning. Den knuttimrade byggnaden har en faluröd locklistpanel och enkupigt lertegel på taket. På norra gaveln finns en pardörr med överljusfönster. Kvarnen anges ha varit försedd med två kvarnstenar under 1700-talet. Det lilla vattendraget som byggnaden ligger vid leder vatten från Lökaryd till den utdikade Hordasjön. Byggnaden är idag kringväxt av sly. Den tidigare kvarnen tillhörde Kolvarp Nästagård, på den östra sidan av vägen.

Byggnadsantikvarisk värdering

Kulturlandskapet med slätter- och betesmarker och den välbevarade bebyggelsen med unika inslag såsom stenkällare med minnessten och bihus, har sammantaget ett mycket högt bevarandevärde.

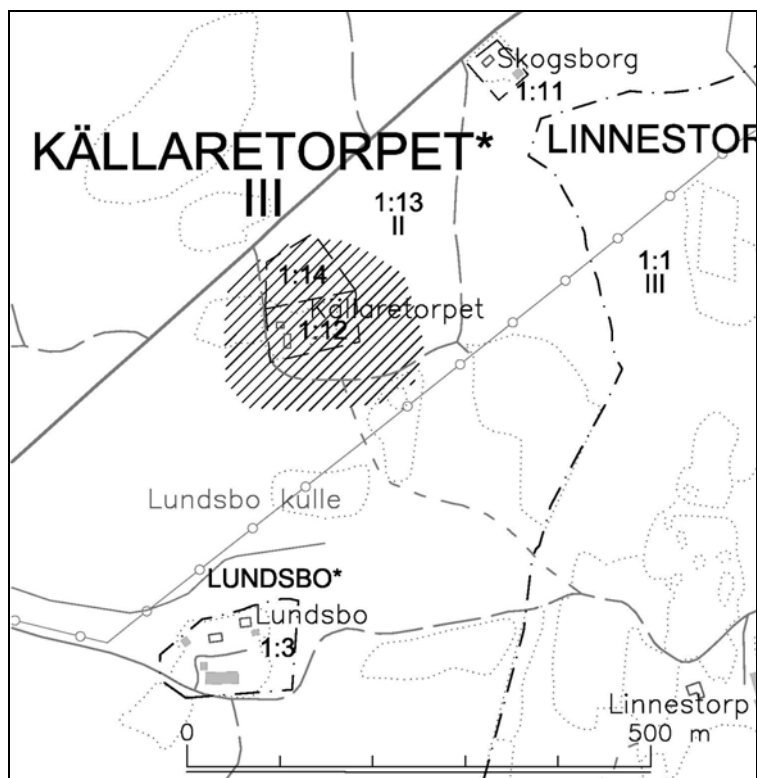
Restriktivitet iakttagas vid förändring av bebyggelse med ursprunglig karaktär.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 83, 84, 1984), Värnamo kommun.

Bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövården (objekt nr 100, 1992), Länsstyrelsen.

11 - Källaretorpet

Manbyggnaden på Källaretorpet 1:12, sydväst om Horda, utgörs av en knuttimrad tvåvånings parstuga. Byggnaden ligger väl synlig i ett höjdläge. Troligen är bottenvåningen byggd på 1700-talet, medan övervåningen tillbyggdes omkring 1850. Pardörren mot öster har överljusfönster och omfattningar i klassicerande stil. Bostadshuset har under senare år restaurerats ut- och invändigt. Locklistpanelen är spikad med handsmidd spik och målad i den ljusa faluröda kulören. Invändigt finns en hel del schablonmålningar på väggar och bröstningar bevarade, liksom tapetfragment. Även de kritade spisarna är bevarade.

Byggnadsantikvarisk värdering

Källaretorpets manbyggnad är väl omhändertagen ur byggnadsvårdssynpunkt. Av speciellt värde är den rika förekomsten av schablonmålningar.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 100, 1984), Värnamo kommun.

12 - Lagmansryd, Nyagärde, Furulund

På den östra sidan av sjön Furen ligger gårdarna Lagmansryd och Nyagärde och vårdhemmet Furulund. Lagmansryd 1:2 i söder är en ensamliggande större gård, omgiven av ett öppet odlingslandskap. Den timrade manbyggnaden är uppförd 1866, i två våningar med sexdelad plan. Mot norr vänder sig en öppen veranda och en balkong, krönta av en fronton. Byggnaden har en fasad i gul locklist. De inklädda knutarna pryds av snickeridetaler som romber och kapitäl under takfoten. En mindre allé med stora lövträd; ask, lönn, blodbok och lind, leder upp till gården.

Nyagärde (Lagmansryd 1:10) i norr är en ensamliggande gård med en timrad manbyggnad uppförd 1868 i 1 ½ våning, också den med sexdelad plan men med faluröd locklistpanel. Vindsvåningen har halvmåneformade fönster. De inklädda knutarna avslutas med kapitäl under takfoten. Mot öster vänder sig en större veranda med vitmålade lövsågerier. Även mot Furen i väster finns en veranda med vitmålade lövsågerier. Invändigt är alla kakelugnar bevarade. En av dessa är dekorerad med topografiska motiv från trakten. På gården återfinns en f d arrendatorsbostad, uppförd i timmer under sent 1800-tal. Mellan bostadshusen gick tidigare den gamla vägsträckningen. På tomten finns en stor kastanj och stora almar. Ladugården/logen, där vindflöjeln anger byggnadsåret 1867, är numera avstyckad från de övriga byggnaderna. Väster om vägen finns en flaggstång, med röda färgrester.

Manbyggnaden på Nyagärde, byggd 1868 (Lagmansryd 1:10)

Våren 1999 upphörde verksamheten på vårdhemmet Furulund. Vårdhemmet byggdes vid 1950-talets slut för vård av förståndshandikappade. På en höjd med utsikt över sjön Furen ligger en tvåvåningsbyggnad med fasad i gult tegel. Framför byggnaden återfinns en damm med en brunnsfigur. Intill denna ligger en villa från samma tid, med fasad i rött tegel. Också denna byggnad har tidstypiska arkitekturdetaljer, såsom åttkantiga trappfönster och portar i teak och glas.

Vid Furen nedanför Furulund ligger badplatsen med smeknamnet "Smålands Hawaii". Platsen har varit vida bekant och besökt, då här tidigare har funnits en dansbana. Avträdet kallas följdenligt "Waikiki".

Byggnadsantikvarisk värdering

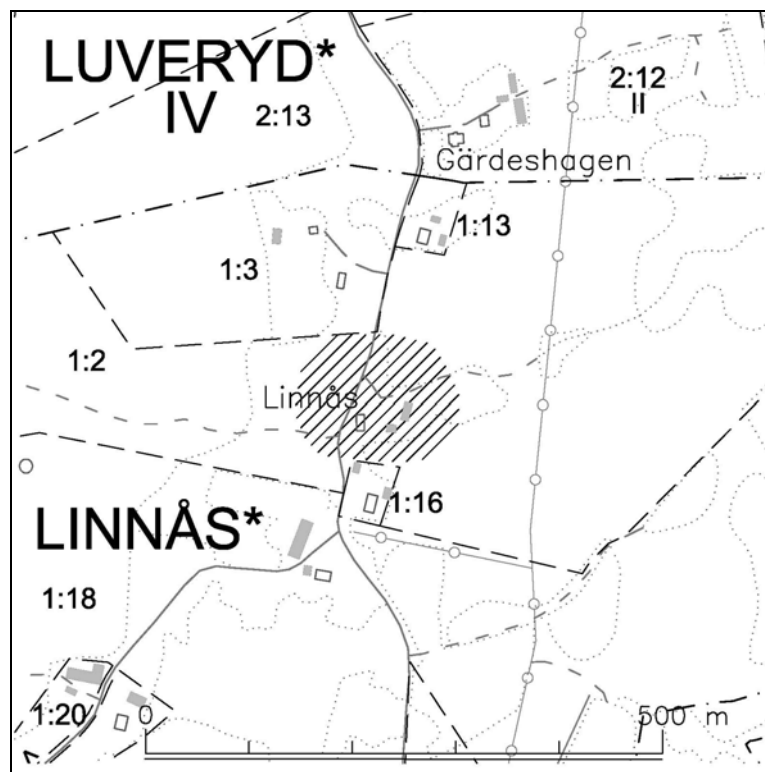
Landskapsbilden har ett mycket högt bevarandevärde. Detta förutsätter att landskapet odlas och betas och att siktlinjen mot sjön Furen hålls öppen. De ensamliggande gårdarna Lagmansryd och Nyagärde utgör välbevarade bebyggelseenheter. Vårdbyggnaderna vid Furulund är välvårdade och har ett socialhistoriskt intresse.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 85, 86, 1984), Värnamo kommun.

Bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövården (objekt nr 92, 94, 1992), Länsstyrelsen.

13 - Linnås

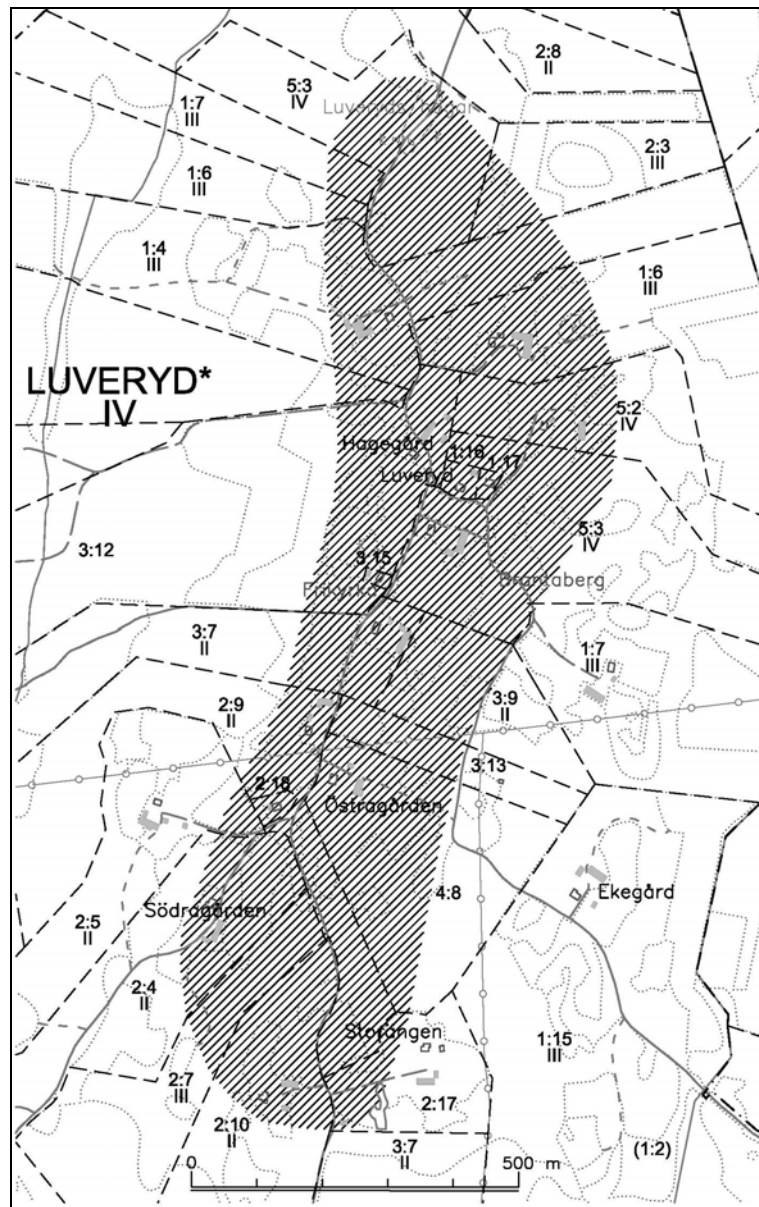
Byns namn kan troligen härledas från Lindåsen, "åsen med lindarna".

Den timrade manbyggnaden av parstugetyp på Linnås 1:2 är uppförd 1850. Innanför förstukvisten mot vägen finns en pardörr med fina omfattningar i klassicerande stil och överljusfönster. Till gården hör även en ladugård samt en jordkällare, väster om vägen.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 93, 1984), Värnamo kommun.

14 - Luveryd

Luveryd är en av de större byarna i Rydaholm. Den omnämndes i skrift redan 1399 då namnets skrevs "Iwaridh". På 1500-talet bestod byn av fyra hela hemman. Kulturlandskapet runt Luveryd består i söder av ett igenväxande odlingslandskap med enstaka öppna åkerytor. Öster om vägen från Linnås, norr om Gärdeshagen, finns ett område med planterad gran. Väster om vägen återfinns ett område med äldre odlingsspår i form av övergivna, blockrika och terränganpassade odlingsytor, odlingsrösen, terrasskanter och stenmurar. Runt själva byn är åkerlandskapet öppet och brukat. Bebyggelsen ligger i höjdläge med undantag av de nordligaste gårdarna som ligger i lidläge ned mot mossmarken i norr. Norr och öster om byn finns en större mossmark som dikats ut och odlats upp så att en fri siktlinje fram till grannbyn Hjortsjö uppstått.

Fornlämningsmiljön kring Luveryd tyder på att människor befunnit sig i området under bronsålder och yngre järnålder. I mossmarkerna norr om byn har två bronskärl påträffats (fornlämning nr 351). Möjligen har kärnen deponerats i samband med

någon form av rit. Sina döda begravde man i gravrösen (fornlämning 150). Dessa ligger på den högsta punkten i landskapet, väl exponerade ut mot mossen.

I Luveryd finns två gravfält från järnåldern (fornlämningarna nr 148 och 149). På gravfältet Luveryds högar (nr 148) har en av de få moderna arkeologiska utgrävningarna i Rydaholms socken utförts. Högarna befanns innehålla brandgravar med fynd av kol, brända ben och enklare gravgåvor, såsom pärla, bronsnål, mm. Gravfältet ligger utefter vägen, vilken troligen har mycket hög ålder och det har förmodligen anlagts på platsen, för att kunna ses av de förbifarande.

Södergård (Luveryd 2:10) har en envånings timrad manbyggnad, med en bred inglasad veranda mot öster.

Öster om vägen ligger den för byn gemensamma linbastun (Luveryd 2:13). Den är knuttimrad med stående panel i svalen. Bastun är tjärad och har en taktäckning av enkupigt lertegel med underliggande äldre skikt, med näver och torv. Inne i bastubyggnaden finns en murad rökugn, torkhjäll mm.

Luveryds missionshus (Luveryd 3:15) intar ett centralt höjdläge mitt i byn. Missionshuset byggdes åren 1936/1937 och inrymmer två samlingslokaler, ett kaffekök samt en mindre bostad. År 1911 hade Luverydskretsen av Rydaholms Missionsförening bildats. Byggnaden har en sockel i tuktad sten, fasad med gul locklistpanel och en absidliknande utbyggnad på norra gaveln. Samlingslokalen har spetsbågiga fönster med engelskt röda snickerier och vita omfattningar.

Luveryds missionshus (Luveryd 3:15)

Luveryd Norregård (Luveryd 3:12) ligger i den norra delen av byn, med manbyggnaden på den södra sidan av vägen och ekonomibyggnaderna på den norra sidan. Gården flyttades till sin nuvarande plats i samband med genomförandet av laga skiftet 1892. Manbyggnaden är uppförd 1905 och hade tidigare faluröd locklistpanel, numera gul. Ladugården är uppförd år 1896. Till ekonomibyggnaderna hör även ett mindre timrat bostadshus, avträde mm.

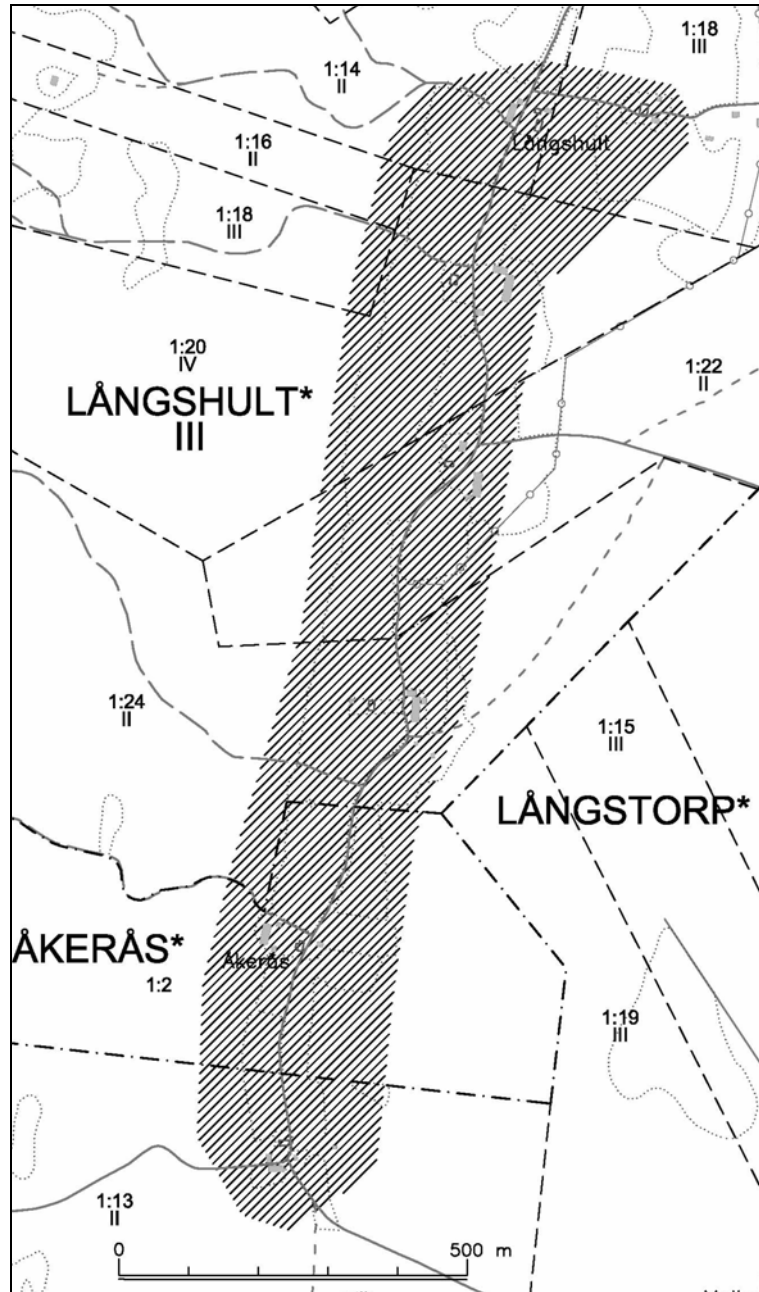
Byggnadsantikvarisk värdering

Luveryds missionshus intar en framträdande plats i byns bebyggelsestruktur. Önskvärt vore att odlingslandskapet hålls öppet genom odling och bete i större utsträckning än vad som nu är fallet.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 87, 1984), Värnamo kommun.

15 - Långshult och Åkerås

Den äldre landsvägen slingrar sig genom den öppna åkermarken mellan Långshult och Åkerås. Vaghållningsstenar finns invid vägen vid Långshult (fornlämningarna nr 239 och 322). Långshult omnämndes första gången i skrift 1407. Under 1600-talet tillhörde Långshult och nybygget Åkerås släkten Trolle på Ed i Voxtorp. Dagens kulturlandskap är delvis odlat och betat och är lokaliserat till den nord-sydligt löpande höjdryggen. Laga skifte genomfördes åren 1861 – 1863. Välbevarade stenmurar markerar vanligen ägo gränserna.

I Långshult ligger gårdarna med bostadshusen på den ena sidan av byvägen och ekonomibyggnaderna på den andra. Utanför bybebyggelsen norr om Långshult ligger den för byn gemensamma linbastun (fornlämning nr 320) intill vägen. På Långshult 1:14 i den norra delen av byn finns en ålderdomlig byggnad; en loftbod med åstak och med svalgång längs långsidan. Den är timrad och den utkragade övervåningen har en utskuren dekor i den undre stocken. Loftboden uppfördes i slutet av 1600-talet eller början av 1700-talet. Intill denna ligger en f d undantagsstuga, en enkelstuga, från slutet av 1800-talet och en tvåvånings manbyggnad av parstugetyp från 1868. Den senare försågs 1951 med en ny fasad av grå eternitplattor.

På Långshult 1:22, Vernhem, ligger mangården på västra sidan av vägen och fägården på den östra sidan. Till mangården hör ett sädesmagasin, en kvadratisk timrad byggnad med faluröd stående panel. Vid sidan av manbyggnaden finns ännu ett bostadshus, en undantagsstuga med förstukvist åt söder. Söder om gården och väster om vägen återfinns ruinen efter en rektangulär stenbyggnad (fornlämning nr 234). Den höga kallmurade stenfoten har tidigare täckts av ett djupt neddraget tak. Många teorier finns om byggnaden; att den är den äldsta i socknen med anor från 1600-talet, att här har varit salpetersjuderi eller krutlada.

Åkerås är en tvågårdsby, omedelbart söder om Långshult. Manbyggnaden på Åkerås 1:2, en timrad tvåvåningsbyggnad av parstugetyp, uppfördes 1862. Intill denna ligger ekonomibyggnaderna, bl a ladugården i skiftesverk. På den östra sidan av vägen ligger ett mindre bostadshus, en timrad byggnad med faluröd locklist, uppförd i 1 ½ våning.

Vid vägkorsningen mot Långstorp ligger Långstorp 1:13, med byggnaderna samlade runt vägkorset. Den timrade manbyggnaden är uppförd 1863. Övervåningen har äldre fönster med blyspröjs. Mot söder vänder sig en förstukvist med fina lövsågerier i vitt och grönt. På gårdsplanen står Åkerås vägghållningssten från 1900 (fornlämning nr 322). Ett stenklot intill har årtalet 1801 inristat.

Manbyggnaden på Långstorp 1:13, vid vägskälet

Byggnadsantikvarisk värdering

Bebyggelse och landskapsbild har ett mycket högt bevarandevärde. Önskvärt vore att odlingslandskapet brukas och betas i större utsträckning än vad som nu är fallet. Bebyggelsen är till stora delar väl bibehållen, med bevarade gårdssammanhang. Av

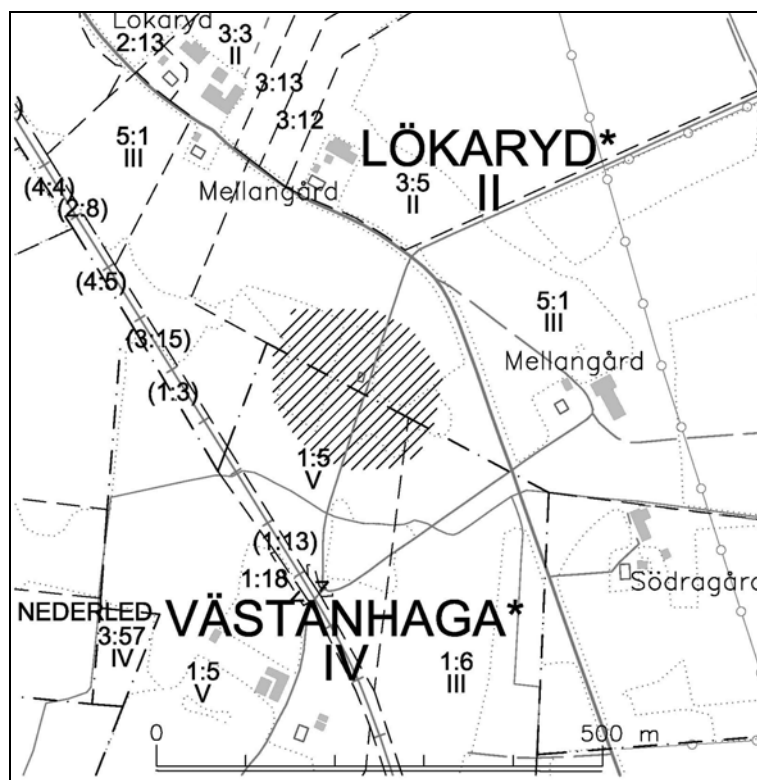
speciellt intresse är loftboden med svalgång (Långshult 1:14) och ruinen efter stenhuset (Långshult 1:22).

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (område nr 39, 1984), Värnamo kommun.

Bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden (objekt nr 79, 1992), Länsstyrelsen.

16 - Lökaryd

Det lilla missionshuset i Lökaryd (Lökaryd 5:1) har en samlingslokal som bara rymmer ca 35 personer. Byggnaden från slutet av 1700-talet ligger på ofri grund, omgiven av ett öppet odlings- och beteslandskap. Byggnaden fungerade som skola fram till 1903 och därefter som missionshus. Lökaryds missionsförening bildades 1905. Ingången som nu ligger på kortsidan, fanns på långsidan då huset fungerade som skola. Skolsalen låg då till vänster och lärarinnebostaden till höger om ingången. Den timrade byggnaden har en faluröd locklistpanel. Pardörren har liggande fasspont med karvsnitt av snedställda rutor och är försedd med överljusfönster. År 1978 skänktes byggnaden till Rydaholms Missionsförsamling.

Byggnadsantikvarisk värdering

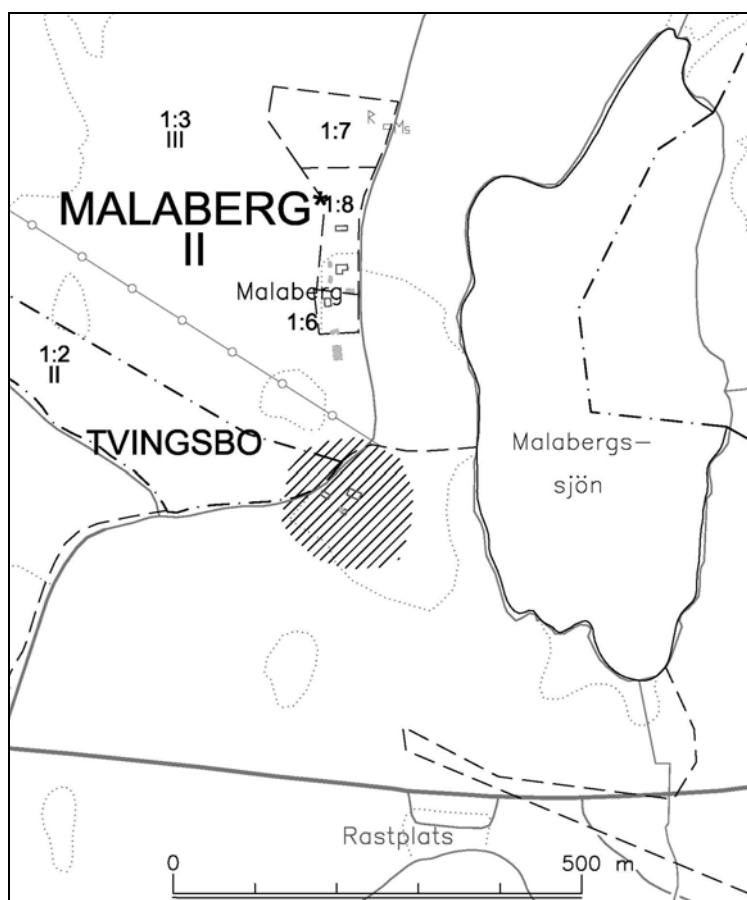
Det välbevarade missionshuset har ett samhällshistoriskt värde i sin funktion som såväl f d skola som missionshus.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 101, 1984), Värnamo kommun.

Frikyrkligheten i Jönköpings län (1999 – 2002), Länsstyrelsen.

17 - Malaberg

Ensamgården Malaberg 1:2 ligger långt söderut i Rydaholm, omgiven av igenväxande ängs- och hagmarker. Mot vägen i väster avgränsas gården av vällagda stenmurar. En stenmur återfinns även mellan byggnaderna. Betesmarken öster om gården sluttar svagt ned mot Malabergssjön, vilken idag skymms av lövsly. Här finns rester av ett äldre odlingslandskap med odlingsrösen. Väster om gården finns ett hygge och söder om denna en granplantering. Den timrade manbyggnaden i två våningar är uppförd på 1810-talet. Byggnaden har en pardörr med speglar, med konvext facetterade fält. Ovanför sitter överljusfönster. Det mindre bostadshuset vid vägen utgörs av en knuttimrad byggnad i en våning. Denna har en pardörr med liggande och snedställd spont.

Byggnadsantikvarisk värdering

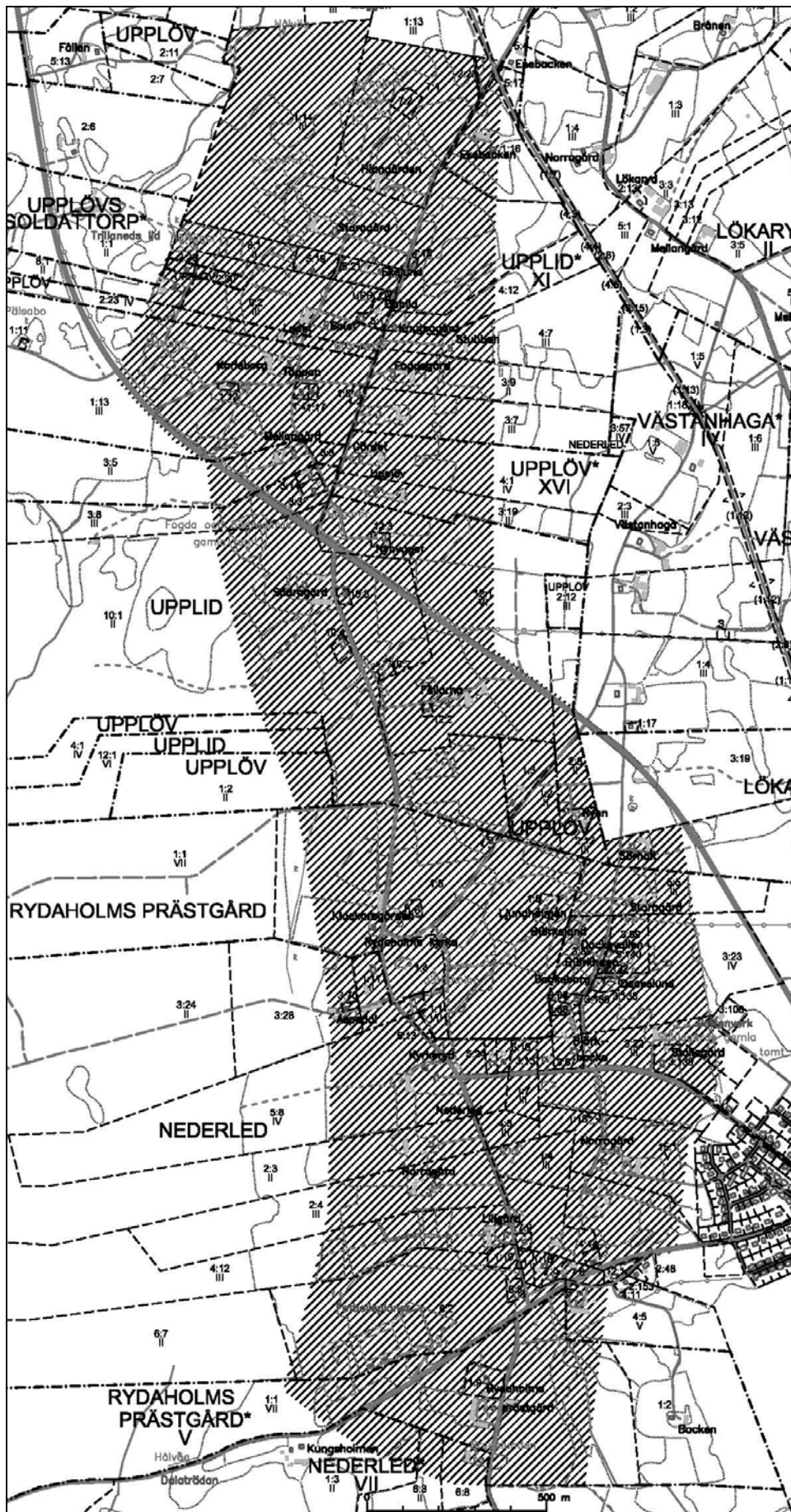
Gårdens byggnader är välbevarade och har en ålderdomlig prägel. Vällagda stenmurar och odlingsrösen utgör värdefulla inslag i landskapsbilden. Önskvärt är att odlingslandskapet hålls öppet i större utsträckning än vad som nu är fallet, speciellt så att siktlinjen mot Malabergssjön hålls öppen.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 88, 1984), Värnamo kommun.

18 - Nederled, Upplid, Rydaholms sockenkärna

Området utgör ett riksintresse för kulturmiljövården (riksintresse nr 11, Jönköpings län). Motiveringen för riksintressestatusen är områdets betydelse som centralbygd i Tiohärads lagsaga med en rik fornlämningsmiljö och ett rikt odlingslandskap, 1700-talskyrka med medeltida delar och medeltida vapensyningsplats.

Byarna Nederled och Upplid utgör Rydaholms historiska kärna. Att området har gamla anor som centralbygd, vittnar det bördiga uppodlade landskapet på högplatån och fornlämningsrikedomen om. När den nya järnvägslinjen mellan Göteborg och Alvesta 1902 drogs en bit öster om kyrkbyn uppstod en ny bebyggelsekoncentration, järnvägssamhället Rydaholm.

Den historiska sockenkärnan Rydaholm hade stor betydelse ur kyrkligt hänseende och också inom den militära organisationen. Under tidig medeltid hade frälsemännen rusttjänst; de skulle hålla en ryttare med häst och utrustning. För att se om de fullgjorde sina åligganden hade man för Tiohärads lagsaga en vapensyningsplats i Rydaholm. Här provades ryttare, häst och utrustning. Denna låg troligen väster om den monumentala kyrkan och resterna utgörs av en jordvall i rektangulär form (fornlämning nr 162), skönjbar i skogsterrängen. Rektangeln omfattar från norr till söder ca 500 meter och den är mellan 150 och 250 meter bred. År 1982 företogs en arkeologisk undersökning av vallen. En äldre tolkning, att den sk Jättehålan (fornlämning nr 164) sydost om kyrkan skulle vara den medeltida vapensyningsplatsen, är inte så trolig.

Den nordsydliga högplatån har utgjort ett bra område för bosättning under lång tid. Från stenålder finns två gravar i form av hällkistor i rösen (fornlämningarna nr 93 och 105) och lösfynd av stenyxor. Bronsålder representeras av ett stort antal gravrösen (fornlämningarna nr 72, 73, 79, 83, 87, 104, 119, 154 och 183), vilka idag ligger i åkermark. Flera rösen har tagits bort i samband med jordbruksarbete. Då gravrösen ligger i åkermark har de flesta täckts med sentida odlingssten och är därmed inte så påtagliga eller lätta att upptäcka. Från äldre järnålder finns gravar och gravgrupper (fornlämningarna nr 78, 88, 158, 161 och 177). Vid fotbollsplanen Kungshall i Nederled återfinns ett stort gravfält med drygt 70 gravar (fornlämning nr 160). De har till viss del förstörts genom ingrävningar av källare. Från bytomten i Nederled leder en fägata ut mot ett gravfält i väster (fornlämning nr 311). Norr om korsningen mellan riksväg 27 och Upplid återfinns gravfältet Högarör (fornlämning nr 102, Upplöv 12:1) bestående av 21 högar. Från yngre järnålder finns även en runsten (fornlämning nr 116), stående invid vägen intill Södragård (Upplid 10:1). Intill kyrkans sydportal finns tre runstensfragment inmurade, troligen från tiden för kyrkans uppförande på 1150-talet.

Inom området finns ett stort antal kommunikationshistoriska lämningar, såsom hålvägar (fornlämningarna nr 206, 270 och 272), milstenar (fornlämningarna nr 103 och 159) och en väghållningssten (fornlämning nr 163).

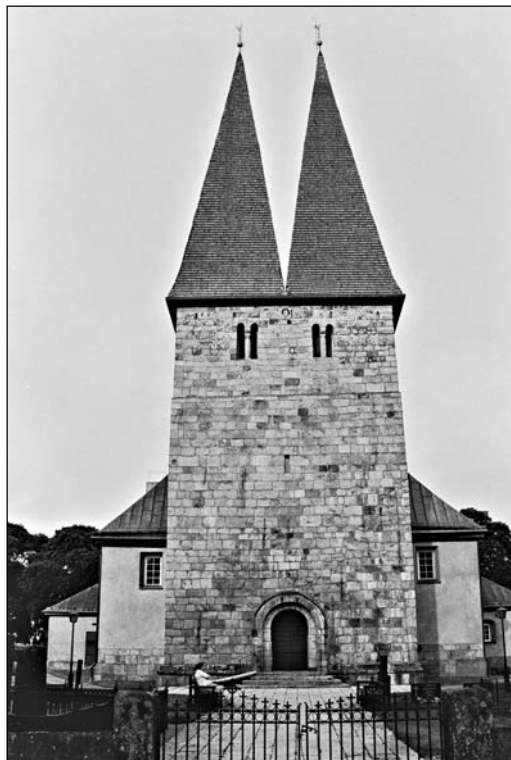
Nederled omtalas i skrift första gången 1360. Under 1500-talet hade byn nio hela hemman. Nederled och Upplöv utgjorde två av de större byarna i Värnamo. Upplöv var under medeltiden en storgård som före 1350 hörde till lagmannen Nils Tureson Bielke. Denne sålde gården till Harald Ulvsson som i sin tur donerade godset till Nydala kloster 1353.

Kulturlandskapet utgörs av ett storskaligt öppet odlingslandskap över hela den nordsydliga höjdsträckningen, från Ekebacken i norr till Nygård i söder. Åkrarna är få och mekaniseringen har gått långt inom jordbruket. Åkermarken är koncentrerad till de

högre partierna av drumlinen och omkring dessa vidtar betesmarker och skogsmark i sydväst, bestående av barrskog. I öster ansluter åkermarken till Rydaholms stationssamhälle.

Gårdarna är utskiftade, och ligger omväxlande i höjd- och lidläge. Runt gårdarna finns vanligen lövträd. Vid Ekebacken i Upplid finns äldre åkermark markerad med ett stort antal små och toppiga odlingsrösen, numera nyttjad som betesmark. Här finns även ett stort antal ekar och mindre hagar med rik ängsflora.

Rydaholms kyrka karaktäriseras av sin särpräglade västportal; ett romanskt torn med tvillingspiror, uppfört på 1150-talet. Tornet är påkostat såväl byggnadstekniskt som i materialval, med kvaderhuggen granit och grönsten. Tornet behölls när det medeltida långhuset revs 1793 och ersattes med ett nytt. Det nya långhuset och koret ritades av Thure Wennberg på Överintendentämbetet. Kvadersten från den rivna kyrkan återanvändes i sockeln. Fragment från den medeltida kyrkan, i form av reliefer i sten och portalkolonner, finns inmurade kring sydportalen. Kyrkan har idag en välbevarad exteriör, medan interiören är förändrad.

Rydaholms kyrka med sitt medeltida torn

Väster om kyrkan ligger den f d sockenstugan från 1902, vilken även inrymt kyrkskolan samt lärar- och kantorsbostad. Idag fyller den en funktion som församlingshem. Byggnaden omges av en parkliknande trädgård med kastanj och lönn. Ett delvis återställande till ursprungligt utseende ägde rum 1994. Byggnaden har nu en mörkt gul locklistpanel, en veranda och en balkong under en frontespis åt öster samt en absidliknande ny utbyggnad åt väster. Söder om församlingshemmet ligger de bevarade kyrkstallarna (Nederled 1:11). Dessa hör till de få kvarvarande i länet och har inte blivit utsatta för några större förändringar. Den långa timrade längan har en faluröd locklistpanel och svarttjärade dörrar.

Vid vägen en bit norr om sockenkärnan återfinns en av de få bevarade ryggåsstugorna i socknen, backstugan "Blåsutas". Den återuppbyggdes 1993. Den låga knuttimrade enkelstugan har inklädda knutar och torvtak.

Söder om Rydaholms kyrka ligger gården Kyrkerud (Nederled 5:8). Manbyggnaden som har förändrats exteriört, uppfördes 1842. Det timrade tvåvåningshuset har en ljusgul locklistpanel och en profilerad gesims under takfoten. Byggnaden har inklädda knutar med en dekorativ utsmyckning av enkla kapitäl och romber. Norr om detta finns ett mindre bostadshus, byggt på 1850-talet. Det timrade huset har också det en ljusgul locklistpanel. Mot väster vänder sig en veranda med vitmålade lövsågerier. Innanför denna finns en pardörr med speglar och spröjsade glas. Mot öster finns en fin pardörr med stående och liggande smal spont. Intill de bägge bostadshusen finns ett avträde, byggt omkring 1920, med ljusgul liggande fasspont, täckt av ett grönt falsat plåttak.

På östra sidan om vägen finns en vagnsbod, också den med ljusgul liggande fasspont och uppförd omkring 1920. Från gården går den äldre vägsträckningen upp mot kyrkans östra sida. Vägen är idag igenväxande.

Odlingslandskapet i Nederled, med Kyrkerud i bakgrunden (Nederled 5:8)

Söder om Kyrkerud ligger tre mindre fastigheter på rad på vägens västra sida; från norr Nederled 2:3 (Norragård), Nederled 2:4 (Norragård) och Nederled 4:12 (Lillegård). Bostadshusen är uppförda 1907 respektive 1900 (Nederled 2:3). Dessa är förändrade och moderniserade. Gårdarna ligger indragna från vägen, omgivna av det öppna odlingslandskapet. Nederled 2:3 vänder en frontespis och balkong med lövsågerier mot öster. Nederled 2:4 brukas fortfarande. På fastigheten finns ett äldre bostadshus som flyttats till platsen i samband med att gården utskiftades. Det timrade huset har en faluröd locklistpanel och en fin pardörr med liggande fasspont och rutmönstrad karvsnittsornamentik under dropplisten.

Öster om dessa, på den östra sidan av vägen, ligger gården Nederled 15:1 (Norragård), med bostadshuset omgivet av en parkliknande trädgård. Manbyggnaden utgörs av en knuttimrad tvåvånings parstuga med ockragul locklistpanel. Sadeltaket har valmade gavelspetsar. Under takfoten finns en vitmålade gesims. Mot söder finns en förstukvist med vitmålade lövsågerier. Till gården hör även ett mindre bostadshus med en fasad av rödmålade eternitplattor, ladugård och bod.

Söder om denna ligger Nederled 2:46 (Norrågård). Bostadshuset av parstugetyp har en timmerstomme från omkring 1800. Byggnaden har locklistpanel, målad med röd linoljefärg. På fastigheten finns en f d bagarstuga och ett brygghus, byggt 1925 och ett traktorgarage.

Nordost om dessa ligger Stallagård (Nederled 3:139). Manbyggnaden uppfördes omkring 1875, en 1 ½ vånings knuttimrad parstuga med förhöjt mittparti. Stallagård utgjorde stamfastighet för stora delar av järnvägssamhällets västra delar, vilket namnet Stallagårdsvägen minner om. Byggnadens renoverade fasad har en citrongul locklistpanel. Till fastigheten hör bod och undantagsstuga.

I det strategiska läget i vägkorsningen mellan vägarna åt väster, söder och in mot Rydaholms samhälle ligger Södergård (Nederled 6:6), som tidigare fungerat som gästgiveri och senare som ålderdomshem. Manbyggnaden har en timmerstomme från 1700-talet, men byggdes om vid 1800-talets mitt. En snarlikt manbyggnad finns i Södra Jonsbo. Den timrade byggnaden i 1 ½ våning har bred gulmålad locklistpanel, knutlådor med vitmålade pilastrar med brunmålade romber och tandsnittsornamentik under takfoten.

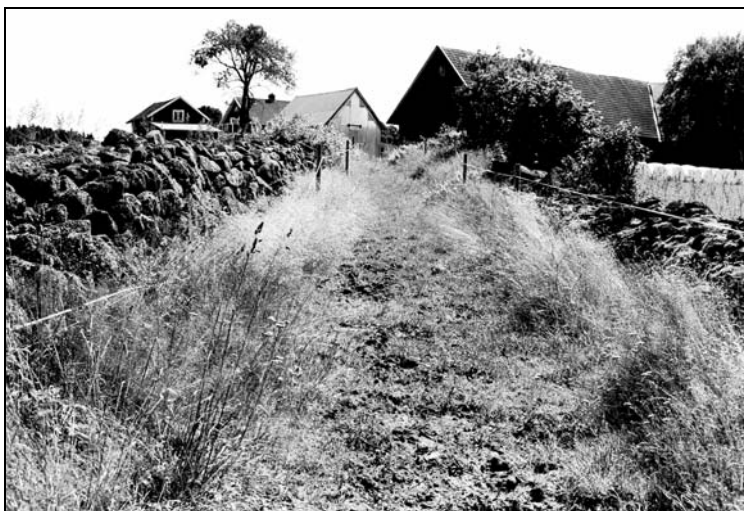

Södergård, Nederled 6:6, f d gästgiveri och ålderdomshem

Rydaholms prästgård (Rydaholms prästgård 1:1) ligger i den södra delen av byn. I byggnaden inryms även pastorexpeditionen. Prästgården omges av en parkliknande välvårdad trädgård med stora lövträd såsom lönn, blodbok och kastanjer samt buskar. Parken avgränsas från vägen av ett rött spjälstaket. Den timrade byggnaden har en revetering med gul spritputs. Byggnaden är uppförd i 1 ½ våning med frontespis och gesims under takfoten. Prästgården har veranda och balkong åt öster och terrass med balustrad åt väster och inåt parken.

På Kungsholmen (Rydaholms Prästgård 1:3) återfinns en f d handelsbod, ”snusboden”, vilken är flyttad till sin nuvarande plats. Den låga faluröda timrade enkelstugan med åstak har en pardörr med snedställd spont och en rutmönstrad karvsnittsornamentik.

I den norra delen av riksintresseområdet, på Storagård i Upplid (Upplid 1:14), återfinns fornlämningen gravröset Stora rör (fornlämning nr 105). Gården ligger högt uppe på högplatån och utblicken härifrån är vidsträckt. Från ladugården leder en fägata mellan stenmurar mot utmarken i nordväst. I gränsen mellan inägor och utmark återfinns en linbastu, uppförd 1880. Under den korrugerade takplåten finns den äldre takbeläggningen kvar; näver, torv och stickspån. Manbyggnaden av parstugetyp i två våningar från 1890, har fått sin karaktär starkt förändrad, bl a genom byte av fönster.

Fägata mellan stenmurar, med ekonomibyggnaderna på Storagård i Upplid i bakgrunden (Upplid 1:14)

I den södra delen av Upplid och söder om riksväg 27 ligger Södragård (Upplid 10:1), omgiven av ett öppet odlingslandskap. En stenmur avgränsar gården från odlingsmarken i väster. Gården fungerade som prästgård från 1830-talet fram till dess att nuvarande prästgård i Nederled togs i bruk. Mangården omges av en parkliknande trädgård med ask, lönn och kastanj. Manbyggnaden är uppförd omkring 1830. Den timrade byggnaden i två våningar har en gul locklistpanel och ett valmat sadeltak, täckt med tvåkupigt tegel. På gården finns ett mindre bostadshus, vars västra del har varit tionsdelad. Denna del har en faluröd stående panel. En vällingklocka sitter på byggnadens gavel. Den östra delen är timrad och har en faluröd locklistpanel. Huset har en pardörr med stående, liggande och snedställd spont.

Intill vägen återfinns ett runstensfragment (fornlämning nr 116).

Byggnadsantikvarisk värdering

Området utgör riksintresse för kulturmiljövården (riksintresse nr 11, Jönköpings län). Uttryck för riksintresset; området kring Rydaholms kyrka med dess tidigmedeltida torn, klockaregård och kyrkstallar, vapensyningsplatsen, väl bibehållen 1800-talsbebyggelse i Nederled och Upplid, spår efter markanvändning under olika tider samt fornlämningar som utgör ett uttryck för bygdens långa bebyggelsekontinuitet. Gravfält från yngre järnålder vid Rydaholms prästgård (fornlämning nr 160) och gravfält från yngre järnålder och röse med hållkista vid Upplöv (fornlämning nr 102) utgör fornlämningar av riksintresse. Sammantaget motiverar de rika kultur- och naturmiljövårderna högsta bevarandevärde.

Restriktivitet iaktas vid förändring av bebyggelse med ursprunglig karaktär. Fornlämningsmiljöerna bör till delar vårdas bättre, speciellt om dessa ingår i fornvårdsplanen för länet.

Tidigare utredningar

Objekt av länsintresse i Fysisk riksplanering (1973).

Översiktlig fornlämningsanalys för Värnamo kommun (Raä 1979:11).

Översiktlig naturinventering i Värnamo kommun (1975), Värnamo kommun.

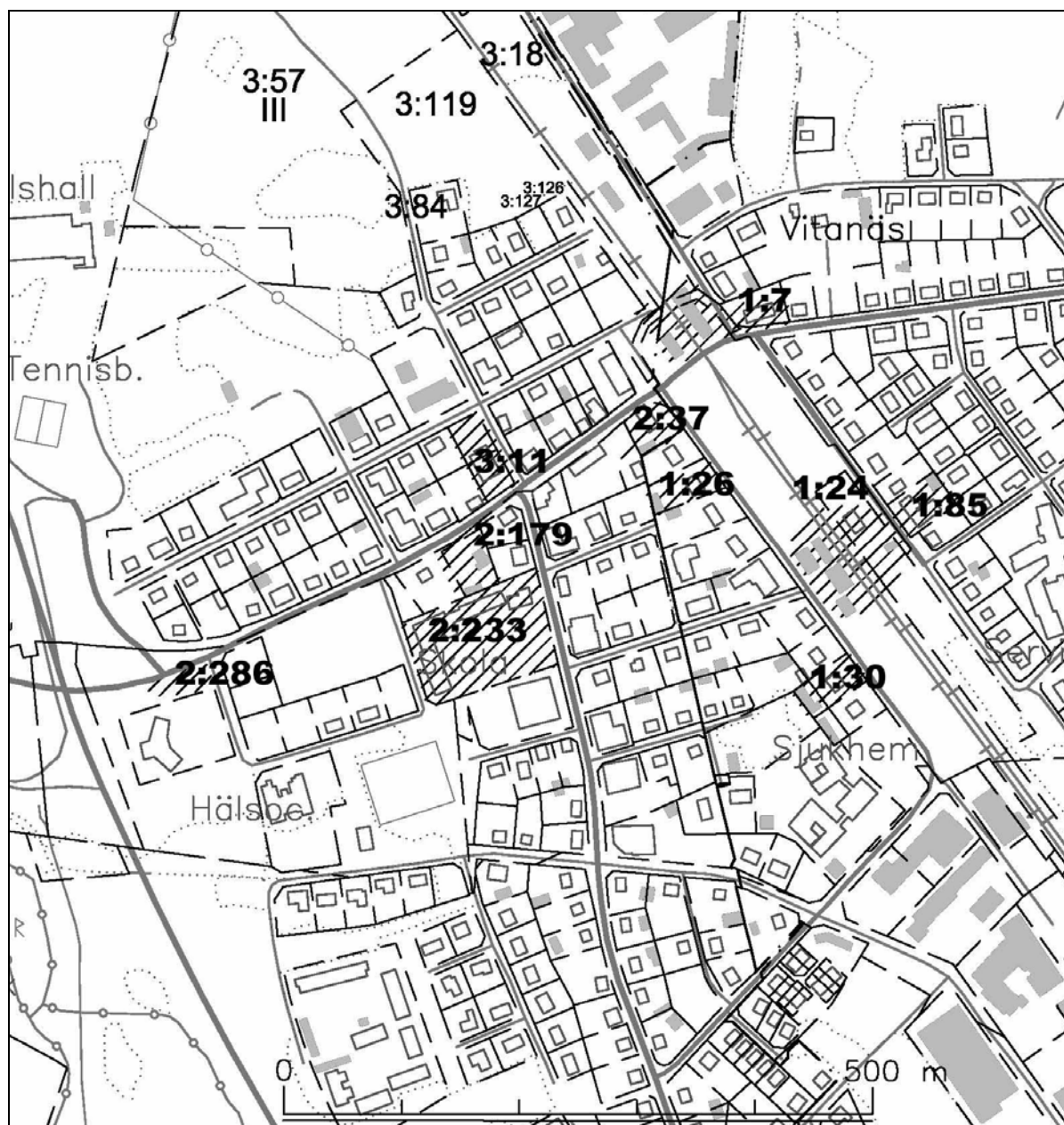
Kulturhistorisk utredning (område nr 37, objekt nr 103, 1984), Värnamo kommun.

Bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövården (objekt nr 103, 1992), Länsstyrelsen.

Ängs- och hagmarker i Värnamo kommun (1993), Länsstyrelsen.

Kulturmiljövårdens riksintressen Jönköpings län (1996), Länsstyrelsen.

19 - Rydaholms järnvägssamhälle

Rydaholms samhälle växte fram i och med dragningen av järnvägssträckningen Göteborg – Alvesta i utkanten av byn Sävrarp 1902. Järnvägen kom att bli en motor och ett nav i det nya industrisamhällets utveckling. Järnvägsstationen vid Parkgatan (Sävrarp 1:24) invigdes samma år och är av samma typ som de i Bor och Horda. Byggnaden är timrad i 1 ½ våning, har en ljus gul rundad liggande panel och fjällpanel i våningsbandet. Stationsbyggnaden har ett skärmtak ovanför ingången till väntsalen, uppburet av vitmålade konsoler. Vid Centralplan ligger godsmagasin på vardera sidan om järnvägsspåret. Magasinet väster om spåret har en fasad i faluröd fasspont och är uppfört omkring 1910. De tre sammanbyggda magasinen öster om spåret, från omkring 1900, är uppförda i stolpkonstruktion med fasader i faluröd locklist. Alla magasinen har svartmålade luckor och dörrar.

Västra Storgatan i Rydaholm, med järnvägsmagasinen i bakgrunden

I anslutning till järnvägsstationen kom större trähus att uppföras, typiska för det sena 1800-talets och sekelskiftets framväxande järnvägssamhällen. Vid Järnvägsgatan söder om stationsområdet ligger dessa byggnader på rad. Fastigheten på Järnvägsgatan 2 (Nederled 2:37) byggdes 1904. I husets bottenvåning inrymdes lokaler för butiker, lager och kafé, idag avlöst av restaurangverksamhet. Bostadshuset har en fasad i gulmålade liggande fasspont. Mellan de framskjutande gavlarna återfinns en veranda och en balkong. Uthuset på gården har tidigare inrymt ett bageri. Det nuvarande bostadshuset på Järnvägsgatan 6 (Sävrarp 1:26), byggt 1922, inrymde tidigare affärs- och lagerlokaler i bottenvåningen. Byggnaden har en fasad i ljusblå liggande fasspont. Mellan de framskjutande gavlarna finns en veranda och en balkong, försedda med nyare lövsågerier. På Järnvägsgatan 18 (Sävrarp 1:30) finns ett bostadshus, uppfört i 1 ½ våning 1924. Den timrade byggnaden har en fasspontpanel, målade i gul linoljefärg. Här har inrymts många affärsverksamheter: K M Gustavsson Kött & Charkuteriaffär med charkuteriet i husets källare, A E Björk Urmakare och Konditori Svea. I uthuset på gården har ett bageri huserat. Vid Östra Storgatan 1 (Sävrarp 1:7) ligger ett f d affärs- och bostadshus, Petersborg, numera innehållande enbart bostäder. Den timrade byggnaden uppfördes 1902 och har en fasad i liggande och stående ljusgrå fasspont.

Affärs- och bostadshus längs Västra Storgatan

Småskaliga möbelfabriker har varit vanligt förekommande i Rydaholm. F d Rydaholms Möbelfabrik (Nederled 2:179) vid Västra Storgatan 13, grundades 1910. Verksamheten fortlevde fram till 1970-talet. Maskinparken liksom en del annan utrustning finns kvar i byggnaderna.

En äldre smedja finns bevarad, Nygrens smedja (Nederled 2:286), där Västra Storgatan korsar riksväg 27. Den timrade byggnaden är uppförd omkring 1900 och har mycket kvar av utrustning och maskinpark.

Frikyrkor etablerade sig i det framväxande järnvägs- och industrisamhället. I denna tätortsmiljö kom den andra generationens frikyrkobyggnader att uppföras i sten. Filadelfiakyrkan uppfördes 1922. På Parkgatan 13 (Sävrarp 1:85), mitt emot järnvägsstationen, ligger Elimkyrkan, uppförd 1954. Byggnaden har en fasad i grå konststen. På Västra Storgatan 12 (Nederled 3:11) återfinns Rydaholms missionskyrka.

Rydaholms skola (Nederled 2:233), Alvestavägen 6, uppfördes 1933 som en mindre skola i trä. År 1953 invigdes den nya folkskolebyggnaden i rött tegel, ritad av Hugo Bolker, stadsarkitekt i Värnamo. En tidstypisk detalj är klockan på fasaden mot skolgården. Mot Alvestavägen är entrén fint markerad genom en profilering i det röda teglet.

Folkets Park (Nederled 2:114) anlades 1930 - 1931 i den södra delen av samhället. Anläggningen består av en numera inbyggd dansrotunda i gul, liggande fasspont med korrugerat plåttak som är krönt av en knopp. Intill finns den gamla biljettkuren bevarad. En skulptur, ett block i svart Hjortsjögranit eller diabas, berättar att parken grundades av stenarbetare och S.A.P. – Socialdemokratiska arbetarepartiet. Monumentet invigdes 1987.

Mellan åren 1900 och 1977 bröts diabas i olika stenbrott i det Hjortsjö som ligger i den sydöstra delen av Rydaholm. Stenbrotten låg vid Gallasjön, i Högåsa och Bredakärr.

Efter andra världskriget växte Rydaholms samhälle ut längs tillfartsvägarna, Alvestavägen, Västra Storgatan och Östra Storgatan. Här finns många exempel på en välbevarad villabebyggelse från 1950-talet. Byggnaderna är ofta försedda med gult eller rött fasadtegel och har fina detaljer som mönstermurning i teglet, omfattningar kring fönster och dörrar samt byggnadsdetaljer i järnsmide.

Byggnadsantikvarisk värdering

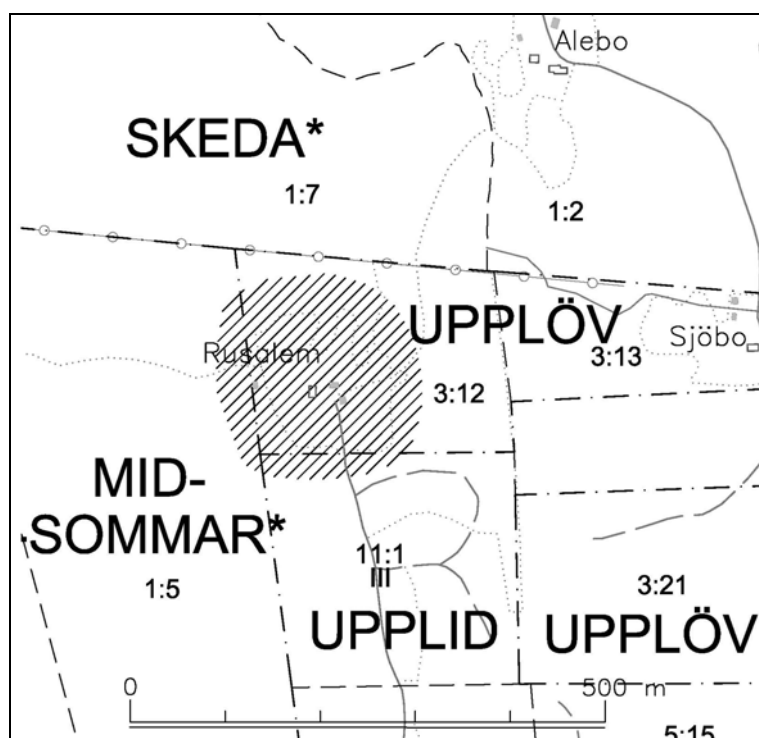
Tätorten Rydaholm rymmer en hel del välbevarade miljöer, karaktäristiska för det järnvägssamhälle som växte fram från sekelskiftet 1900. Till dessa hör järnvägsstationen av typmodell (Sävrarp 1:24), godsmagasin, affärs- och bostadshus längs Järnvägsgatan (Nederled 2:37, Sävrarp 1:26, 1:30) f d Rydaholms möbelfabrik (Nederled 2:179), Rydaholms Folkets Park (Nederled 2:114), villabebyggelse från 1950-talet.

Restriktivitet iakttas vid förändring av bebyggelse med ursprunglig karaktär.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 92, 94, 95, 98, 99, 1984), Värnamo kommun.
Kulturhistoriska industrimiljöer i Jönköpings län (1998), Länsstyrelsen.

20 - Rusalem

I den nordvästra delen av Rydaholm och öster om Getaryggarna, ligger torpet Rusalem som ensamgård. Området är något kuperat och gläntan ringas in av blandskog. I en svacka mellan skog och sankmark ligger det äldre bostadshuset, en knuttimrad enkelstuga. Byggnaden har vitmålade knutlådor, stående faluröd panel och tappade fönster med handblåst glas. På fastigheten finns ännu ett bostadshus, ladugård, bod och garage.

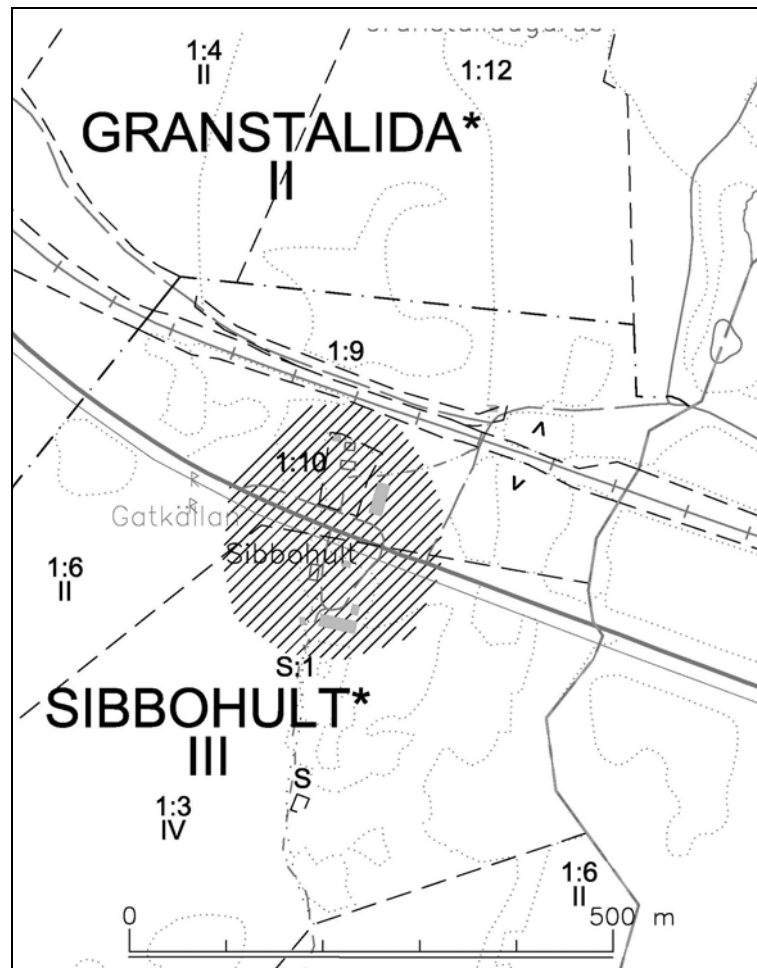
Byggnadsantikvarisk värdering

Ensamgården Rusalem med den ålderdomliga enkelstugan representerar den marginella bebyggelse med backstugor vilken växte fram i bygdernas periferi under 1800-talet och representerar ett värde som sådant.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 104, 1984), Värnamo kommun.

21 - Sibbohult

Sibbohult 1:3 och Sibbohult 1:10 ligger som två ensamgårdar på vardera sidan om riksväg 27 i den östligaste delen av Rydaholm. Gårdarna omges av igenväxande marker och barrskog.

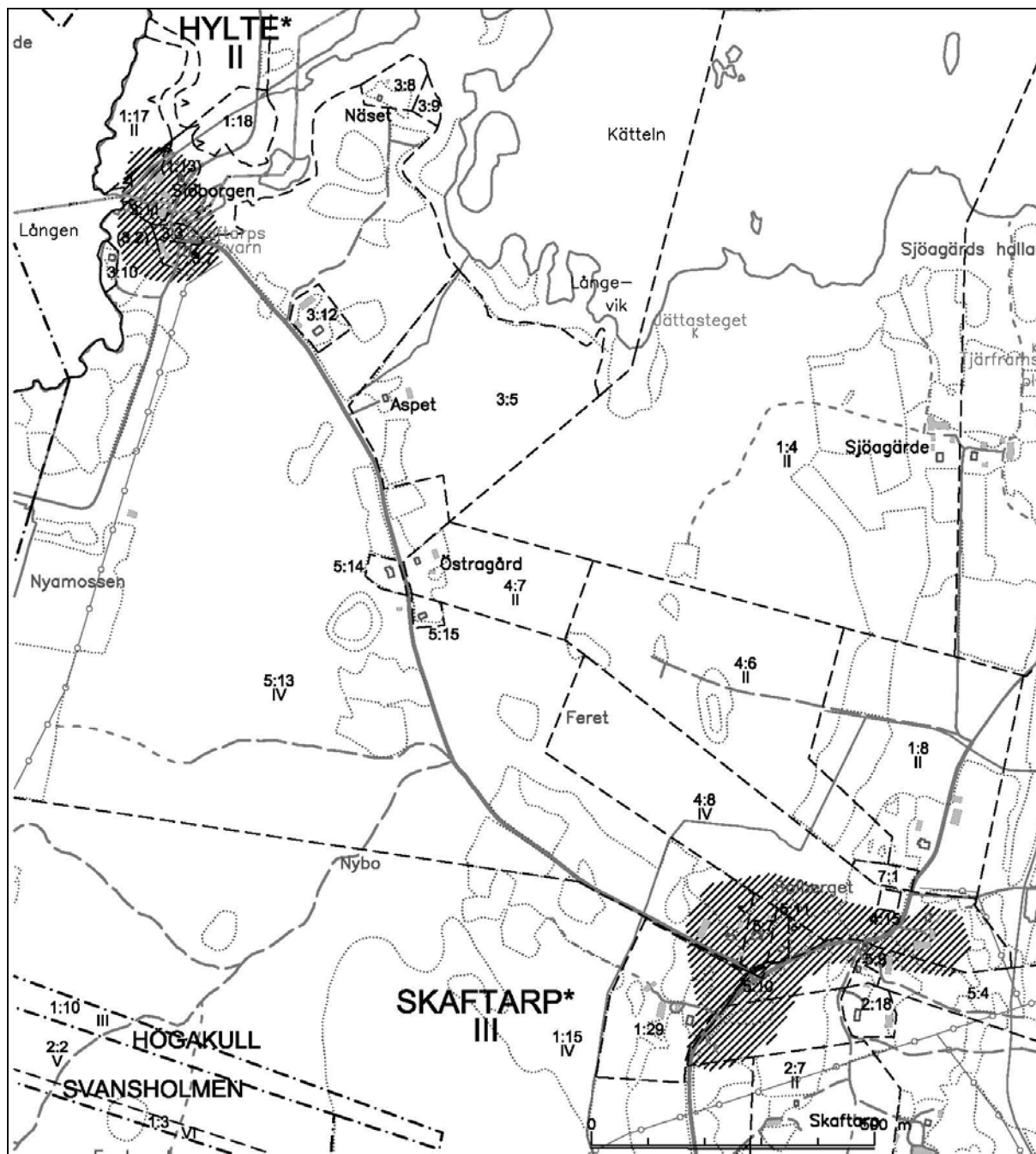
Sibbohult 1:3 söder om vägen har en manbyggnad från 1847, en timrad parstuga i två våningar med faluröd locklistpanel. På en bod sitter en pardörr med snedställd och liggande fasspont, med klassicerande omfattning och överljusfönster. Denna har förmodligen flyttats från manbyggnaden. En inskription ovanför dörren lyder: *"upBygd af I.D.L. o B A B år 1847"*.

Sibbohult 1:10 ligger i ett höjdläge norr om vägen. Manbyggnaden, en timrad parstuga i två våningar uppförd 1823, tycks nu stå öde och lövslyet omger byggnaden. Framför manbyggnaden återfinns tre kastanjer med omfattande kronor.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 90, 1984), Värnamo kommun.

22 - Skaftarp

Skaftarps kvarn ligger mellan sjöarna Längen i väster och Kätteln i öster. Den knuttimrade kvarnbyggnaden i en våning uppfördes på 1880-talet. Kvarnen har en fasad i faluröd locklistpanel och en taktäckning av enkupigt lertegel. År 1952 drogs en ny förbindelse mellan sjöarna Längen och Kätteln för att uppnå en bättre fallhöjd vid kraftstationen vid Ivarsfallet. Därvid försvann kvarndammen och förutsättningarna för kvarndriften var därmed borta. Kvarnmaskineriet är bevarat i byggnaden. Skaftarps kvarn förvaltas av Rydaholms hembygdsförening.

Skaftarps by ligger i ett öppet odlingslandskap. Laga skifte genomfördes i byn 1872. Vid vägkorsningen i Skaftarps by återfinns Skaftarps missionshus (Skaftarp 5:7), uppfört 1924 och tillhörande Horda Missionsförsamling. Mot väster finns en stor samlingssal med bevarad inredning och en förstuga med kamin. I den östra delen ligger bostaden. Intill denna ligger byns gamla affär, Alsborg (Skaftarp 5:11). Byggnaden i tidstypisk bläckhornsform med vit liggande panel och tälttak byggdes 1944. Huset är starkt slitet.

Gården Skaftarp 4:8, Östgård, i den norra delen av byn utgör stamhemman i Skaftarp. Den timrade parstugan i två våningar är uppförd 1846. Byggnaden har en faluröd locklistpanel och en förstukvist med lövsågerier i vitt och grönt mot väster. Mitt i byn och på den östra sidan av vägen ligger ett numera öde bostadshus, Skaftarp 5:4, omgivet av sly. Den timrade tvåvåningsbyggnaden har en faluröd locklistpanel. Mot väster vänder sig en glasad veranda med lövsågerier, målade i vitt och rött.

Vid södra utfarten från byn står en runsten i ett röse, öster om vägen (fornlämning nr 185). Runskriften har tolkats: *"Sven (eller Sten) gjorde detta kummel efter Gudmund, sin fader, denna minnesvård vid vägamötet"*. Runskriften berättar alltså att runstenen står vid en ålderdomlig vägsträckning eller korsväg.

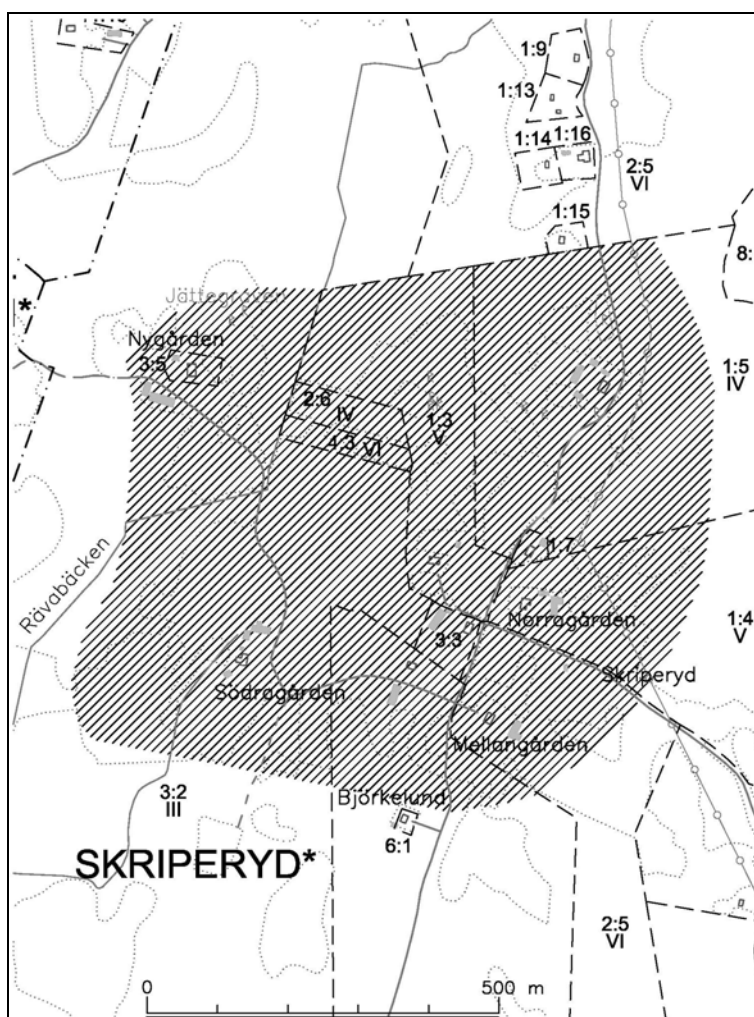
Byggnadsantikvarisk värdering

Av speciellt intresse är runstenen (fornlämning nr 185), vars runskrift berättar om den ålderdomliga vägsträckningen genom bygden. Runstenen utgör en fornlämning av riksintresse. Skaftarps kvarn bör friläggas från sly, så att den värdefulla kvarnbyggnaden framträder bättre.

Tidigare utredningar

Kulturhistorisk utredning (objekt nr 91, 157, 1984), Värnamo kommun.

23 - Skriperyd

Att området har utnyttjats under yngsta stenålder/äldsta bronsålder vittnar ett röse med hållkista om (fornlämning nr 106). Från äldre järnålder finns en gravgrupp med rösen och en stensättning (fornlämning nr 107). Den yngre järnåldern representeras av ett gravfält med elva högar (fornlämning nr 111), väl synliga från vägen och en ensamliggande hög (fornlämning nr 120). Två väghållningsstenar finns (fornlämningarna nr 285 och 286).

Skriperyd omnämndes i skrift första gången 1498. 1543 bestod byn av fyra hemman, varav ett var skatte- och tre var frälsehemman. Gårdarna i byn omges idag av ett småskaligt odlingslandskap med kullar, lövdungar, stenmurar och odlingsrösen. Dagens kulturlandskap hålls delvis öppet genom bete med inriktning på köttjur. Betestrycket på de betade hagarna är lågt, vilket resulterar i att de är igenväxande. I södra delen av byn finns spår efter äldre åkrar i form av fint terränganpassade åkerytor med röjningsrösen och terrasskanter. Mellan bydelarna i väster och öster finns en sankmark som utdikats och tidigare brukats som åker. I den sank terrängen har gått en väg, vilken syns i form av en vägbank från Nygården upp mot bykärnan.

Skriperyd från söder

Bebyggelsen är lokaliserad i både lid- och krönläge, med en bykärna bestående av Mellangården (Skriperyd 2:5) och Norragården (Skriperyd 1:3). Väster om bykärnan ligger Södragården (Skriperyd 4:3), Nygården (Skriperyd 3:2) och den avstyckade Västragården (Skriperyd 3:5). Manbyggnaderna är av parstugetyp, timrade i 1 ½ respektive två våningar, med fasader i faluröd locklistpanel.

Norragårdens (Skriperyd 1:3) manbyggnad har en glasad veranda mot väster, med vita och grå lövsågerier. Fönsterna har breda, profilerade omfattningar och överstycken. På gården finns ett av de för Rydaholm typiska brygghusen med tälttak. Längst i väster ligger Nygården eller Västragården (Skriperyd 3:5). Gården har varit kronoboställe och kaptensboställe. Nuvarande bostadshus, en knuttimrad byggnad i 1 ½ våning, är uppförd 1865. Byggnaden har en locklistpanel målad i den ljusst faluröda kulören. Den nuvarande entrén ersatte på 1940-talet en förstukvist med lövsågerier. På tomten finns ett f d sädesmagasin, en timrad byggnad med stående faluröd panel och småspröjsade fönster. Nordost om gården ligger i hagmarken den så kallade Jättagraven, det ovan nämnda röset med hållkista (fornlämning nr 106). Här återfinns även odlingsrösen.

Sädesmagasin och manbyggnad på Västragården, Skriperyd 3:5

Skriperyd 1:7 har tidigare tjänstgjort som skola och missionshus, vilket framgår av fönsterraden på byggnadens östra långsida. Den ursprungliga ingången mot vägen är numera igensatt.

Norr om Mellangården (Skriperyd 2:5), vid vägen mot Skriperyds kvarn, återfinns byns gemensamma linbastu. Den är uppförd i timmer med en öppen svale med stående panel. Den tjärade byggnaden har torvtak och hänggrännor i trä. Invändigt finns en rökugn som bl a användes vid rökning av fläsk. Bastubyggnaden användes gemensamt av byborna i Skriperyd, Malaberg, Tvingsbo och Grönlid. År 1993 restaurerades linbastun med gemensamma krafter.

I den södra delen av byn ligger Björkelund, ett f d skolhus uppfört för småskolan på 1880-talet. Skolbarnen kom till en början, förutom från Skriperyd, även från byarna Linnås och Tryggarp.

Sydost om Skriperyd ligger Stora Grönlid (Skriperyd 2:2), ett f d fänrikboställe, uppfört omkring 1895. Det timrade envåningshuset har sexdelad plan och faluröd locklistpanel. Byggnaden ligger i en glänta i ett igenväxande område med lövskog.

På vägen mellan Skriperyd och Grönlid passeras den förfallna Skriperyds kvarn (Skriperyd 2:10) vid Helgaån. Kvarnhuset ligger väster om vägen och kvarndammen öster om vägen.

Byggnadsantikvarisk värdering

Det småskaliga kulturlandskapet och bebyggelsen har ett mycket högt bevarandevärde. Odlingslandskapet bör dock brukas intensivare för att landskapsbilden ska bevaras. I kulturlandskapet ingår rester efter en väg som idag är synlig som en vägbank.

Restriktivitet iakttas vid förändring av bebyggelse med ursprunglig karaktär.

Tidigare utredningar

Översiktlig naturinventering i Värnamo kommun (1975), Värnamo kommun.

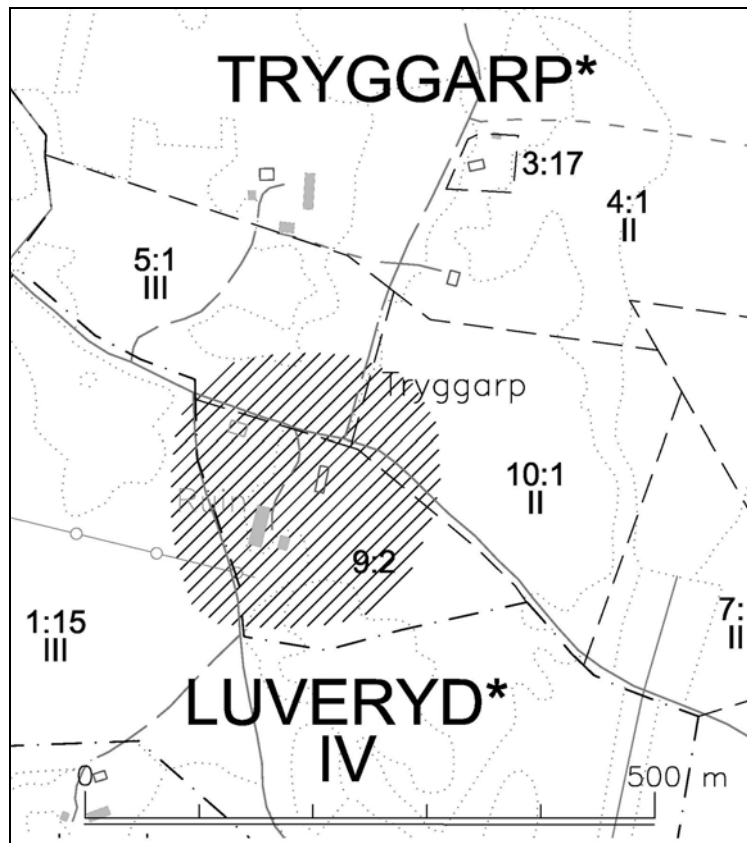
Översiktlig fornlämningsanalys för Värnamo kommun (Raä 1979:11).

Kulturhistorisk utredning (område nr 38, 1984), Värnamo kommun.

Bevarandevärden i odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden (objekt nr 121, 1992), Länsstyrelsen.

24 - Tryggarp

Det ensamliggande f d säteriet (Tryggarp 9:2) omges av ett landskap som man kanske inte förväntar sig i anslutning till denna typ av bebyggelse. Marken är ganska stenbunden och mager och närheten till en vattenspegel saknas.

Tryggarps by bestod på 1500-talet av tre skattehemman. År 1651 donerades två av dessa till Sten Lood. Han arvingar utverkade säteriprivilegier för Tryggarp, 1663. År 1682 ansågs Tryggarp vara "*passabelt bebyggd*", men brukades av bönder (Almquist, 1976, sid. 1599). Vid reduktionen 1682 indrogs gods och gårdar till Kronan. Tryggarp fick dock behålla sin säterifrihet och blev skatterusthåll, vilket innebar att man skulle hålla en ryttare med torp, häst och utrustning.

Mellan åren 1874 – 1879 genomfördes laga skifte i byn. Av skifteskartan framgår att byns åkermark brukades i ensäde, vilket innebar att all åkermark brukades utan att omväxlande ligga i träda.

Dagens landskap uppvisar många äldre spår av det äldre kulturlandskapet. De äldre vägsträckningarna framgår av dagens karta eller i terrängen som äldre vägbankar. Fägatan i öster finns kvar och omges av stenmurar. Stora delar av Tryggarps marker hålls idag öppna genom bete och i åkermarken finns fortfarande ett stort antal impediment.

Tryggarps knuttimrade manbyggnad i 1 ½ våning är ursprungligen en parstuga som uppfördes 1634, vilken tillbyggdes mot söder på 1840-talet. Byggnaden har genomgått en genomgripande restaurering efter 1976. Den hade då stått obebodd under många år. Nya fönster, med de gamla som förebild, sattes då in och byggnaden fick en ny faluröd locklistpanel. Den långsträckt byggnaden har

halvmåneformade fönster i vindsvåningen. Öster om manbyggnaden finns grundmurar efter två flyglar, förrådsbyggnader, rivna på 1960-talet. En hög stengrund väster om manbyggnaden utgör resterna efter den nya manbyggnad som påbörjades under 1800-talets andra hälft. Byggherre var den siste adelsmannen på säteriet, Carl Erik Wilhelm Boije af Gennäs. Troligen användes byggnaden ett tag som skola, innan överbyggnaden i trä revs bort och enligt uppgift återanvändes i Alvesta järnvägsstation.

Tryggarps manbyggnad, östra långsidan (Tryggarp 9:2)

Rester av herrgårdslandskapet framträder i form av vällagda stenmurar, en lindallé och ett stort antal ädla lövträd. Det senare är aningen förvånande med tanke på den magra moränjorden som omger gården.

Många torp och backstugor, bebodda av dagsverkstorpere, växte fram under Tryggarps säteri, under 1800-talet och in på 1900-talet. En del av dessa är förvunna, medan andra friköptes och växte ut till gårdar.

Vid Helge å sydväst om Tryggarp finns rester av en kvarn, tillhörande säteriet. Dessa består av en fördämningsvall samt grunderna efter det äldre kvarntorpet. Detta flyttades sedermera upp till sin nuvarande plats under namnet Brotorpet, dit ett bostadshus flyttades 1910. En fin, restaurerad stenmur finns i områdets nordöstra del.

Byggnadsantikvarisk värdering

Den välbevarade manbyggnaden och omgivande landskap har ett högt värde som uttryck för en äldre säteristruktur. Det omgivande landskapet uppvisar många spår av det äldre kulturlandskapet, med fägata, stenmurar, vägbankar och ädla lövträd. Viktiga för förståelsen av säteriets struktur är även stengrunden efter den påbörjade manbyggnaden samt grunderna efter de två flygelbyggnaderna. 1800-talets kulturlandskap utgör en fornlämning av riksintresse.

Tidigare utredningar

Översiktlig naturinventering i Värnamo kommun (1975), Värnamo kommun. Kulturhistorisk utredning (område nr 58, 1984), Värnamo kommun.